

HYVINVOINTI KAUPAN? PALVELUT KEHITYKSEN AVAIMENA

JULKAISIJA:
Kehitysyhteistyön palvelukeskus Kepa ry

RAPORTTISARJA NRO: 98

ISSN: 1236-4797

ISBN: 978-952-200-131-3 (NID.)

ISBN: 978-952-200-132-0 (PDF)

KIRJOITTAJAT:

Tytti Nahi, Bakar Khamis Bakar, Outi Hakkarainen,
Kaisa Laihiala, Warangkana Rattanarat, Esa Salminen,
Toni Sandell, Sofie Sandström, Pauliina Sarvilahti-
Jiménez

TOIMITUS:

Sanna Autere, Tytti Nahi

GRAAFINEN SUUNNITTELU JA TAITTO:

Suvi Savolainen, Maija Pietikäinen

PAINO:

Miktor

JULKAISTU:

Joulukuussa 2009

Julkaisusarjan ensimmäiset osat käsittelivät investointeja ja ilmastonmuutosta sekä ruokaturvaa. Kolmas osa teki yleiskatsauksen kauppapolitiikan kipupisteisiin köyhyyden vähentämisen näkökulmasta.

Toivomme julkaisujen herättävän keskustelua kaupan ja kehityksen keskinäisriippuvuudesta. Suurkiitos kaikille luonnosta kommentoineille järjestöille ja Kepan kehityspoliittisille työntekijöille.

Kepan toimintaa tuetaan ulkoministeriön kehitysyhteistyövaroista.

HYVINVOINTI KAUPAN? PALVELUT KEHITYKSEN AVAIMENA

Suomessa puhutaan hyvinvointiyhteiskunnan pelastamisesta. Taluskriisi on kasvattanut julkista velkaa, ja puolueissa ruoditaan pienten koulujen lakkauttamista, vanhusten palveluiden tehostamista ja veronkorotuksia.

Kehitysmaissa ongelmat ovat syvempiä, mutta saman sukuisia. Mikä on julkisen sektorin rooli hyvinvoinnissa? Miten laajentaa perus- ja yrityspalvelujen saatavuutta?

Palveluiden parantaminen on ratkaisevan tärkeää ihmisten hyvinvoinnille ja talouskasvulle. Joka viides ihminen maailmassa kärsii puhtaasta vedestä. Yli neljäsosa lapsista Saharan eteläpuolisessa Afrikassa ei vielä saa koulutusta. Sähkökatkokset vaikeuttavat tuotantoa ja jatkuva luottolama pitää uutterat pienviljelijät köyhyydessä.

Palveluiden parantamiseksi kehitysmailla suositeltiin 1980-luvulla yksityistämistä ja ulkomaisten investointien houkuttelua. Nykyään tutkimukset ja käytännön kokemukset maalaavat paljon monisävyisemmän kuvan siitä, mitä palveluiden kehittäminen vaatii.

Sivuilla 10–22 esitetyt esimerkit Afrikasta, Aasiasta ja Keski-Amerikasta osoittavat, että palveluiden kehittäminen vaatii tapauskohtaisen analyysin nostamista ideologioita linjauksiksi tärkeämmäksi, köyhien ihmisten

tarpeiden asettamista vienninedistämisen edelle sekä julkisen ja yksityisen sektorin yhteistyötä.

Esimerkiksi ulkomaiset investoinnit voivat tilanteesta riippuen tuoda pääomaa, osaamista ja tehokkuutta – tai syrjäyttää paikalliset yrittäjät markkinoilta.

Taluskriisi on tuonut talouspoliittiseen keskusteluun uusia faktoja. Markkinat eivät säänteile itse itseään. Rahoitusmarkkinoille ja muillekin palvelualoille tarvitaan dynaamista ja tuloksellista julkista sääntelyä.

Tämä julkaisu ehdottaa, miten uudet opit voidaan ottaa huomioon kauppapoliittisissa päätöksissä.

KESKEISET SUOSITUKSET OVAT, ETTÄ SUOMI

- ▶ tukee aiempaa vahvempien sääntelyoikeuksien kirjaamista kauppasopimuksiin ja kehitysmaiden oikeutta edetä hitaasti palvelukaupan vapauttamisessa.
- ▶ tukee kehitysmaiden tarpeiden huomioon ottamista kaupallisten kiistojen ratkaisussa teettämällä aiheesta tutkimusta.
- ▶ vahvistaa työ- ja elinkeinoministeriön alaisen yhteiskunta- ja yritysvastuun neuvottelukunnan resurssit ja asemaa.

SISÄLTÖ

Palvelukauppaa köyhien ehdoilla	4–5
Missä palvelukaupan säännöt sorvataan?	6
Miksi säännellä?	7
Mitä Suomi voi tehdä	8–9

ESIMERKKEJÄ PALVELUTUOTANNON HAASTEISTA

Tansanian vesihuolto: Yksityistäminen ei ratkaissut ongelmia	10–11
Energiaa nicaragualaisille: Sähkö on kallista ja kaukana vihreästä	12–13
Mosambikin pankkisektori: Valtaosa väestöstä on huonoja asiakkaita	14–15
Lääkepatentit Intiassa: Terveyttä kaikille vai voittoja harvoille?	16–17
Terveysturismi vie Thaimaan lääkärit	17
Thaimaan vähittäiskauppa: Hypermarketit syrjäyttävät pienyrittäjät	18–19
Turismi Pohjois-Mosambikissa: Heikot siteet paikallistalouteen	20
Työvoiman liikkuvuus: Teollisuusmaihin vain kauniit ja menestyvät	21
Palvelukaupan riitojensovittelu: Kehitysmaat alakynnessä	22

YK:n vuosituhattavoitteiden toteutumista tarkastellaan jälleen syksyllä 2010, viisi vuotta ennen määräaika. Jo 88 prosenttia maailman lapsista pääsee peruskouluun, mutta nälkää näkevien ihmisten määrä kasvoi yli 150 miljoonalla vuosina 2008–2009.

PALVELUKAUPPAA KÖYHIEN EHDILLA

HYVINVOINTI EDELLYTTÄÄ PALVELUITA TERVEYDENHUOLLOSTA VAKUUTUKSIIN. IHMISTEN HYVINVOINTI ON SUORAAN KYTKÖKSISSÄ PERUSPALVELUIHIN JA YRITYSTENKIN KASVUA MÄÄRITTÄÄ RAHOITUKSEN JA ENERGIAN SAANTI. TUTKIMUS JA KÄYTÖNNÖN KOKEMUKSET OVAT 1980-LUVULTA LÄHTIEN MUOVANNEET PALVELUPOLIITIKKAA VAHVASTI.

► **MAAILMASSA VALLITSEE** laaja yhteisymmärrys siitä, että korkealaatuisten peruspalveluiden saatavuuden parantaminen on väkevä moottori inhimilliselle kehitykselle. Tämän vuosisadan alussa YK:n jäsenmaat tiivistivät konsensusensa kahdeksaan vuosituhattavoitteeseen ja päättivät, että esimerkiksi peruskoulun ja perhesuunnittelupalveluiden pitäisi olla kaikkien saatavilla vuoteen 2015 mennessä.

Palvelut ovat tärkeitä myös elinkeinoelämälle. Esimerkiksi rahoituspalvelut, tietoliikenne, vakuutuspalvelut, energian jakelu ja vähittäiskauppa ovat välttämät-

tömiä tuotantopanoksia maataloudelle ja teollisuudelle. Kehitysmaiden tärkeimpiin vientipalveluihin kuuluvat turismi-, rakennus-, kuljetus- ja yrityspalvelut. Jopa uhkapelit ja viihde lasketaan palveluiksi.

PALVELUPOLIITTINEN AJATTELU ON KEHITTYNYT

Palveluiden moninaisuus tuo palvelupoliittikkaan haasteita: yhden koon ratkaisuja ei ole. Tätä ei kuitenkaan ole aina tunnustettu.

Johtavat kehitysajattelijat suosittelivat 1980-luvulla kaikille kehitysmaalle valtion roolin pienentämistä ja ulkomaisten investointien houkuttelua. Maailmanpankki ja Kansainvälinen valuuttarahasto IMF organisoivat rakennesopeutusohjelmien aallon, joka pyyhkäisi läpi Afrikan, Aasian ja Latinalaisen Amerikan.

Rahoituslaitokset tukivat tätä politiikkaa neuvoin ja teknisellä avulla sekä vähentämällä rahoitusta julkisilta palveluilta, lainoittamalla rakennesopeutuksen

Valtioiden tehtävä on taata tärkeimpien palveluiden saatavuus köyhille, haavoittuville ja marginaalisoiduille ihmisille.

Yksityistäminen on joskus hyvästä ja joskus ei. Köyhyden poistamiseen ei ole yhden koon ratkaisuja.

toteuttamista ja asettamalla esimerkiksi yksityistämisen tukensa ehdoksi.

Palvelupolitiikka on kuitenkin tämän jälkeen kehittänyt. Rakennesopeutuksen oppia horjutti ensimmäisenä se, etteivät sopeutusohjelmat käynnistäneetkään talouden nopeaa elpymistä. Afrikan taloudet kasvoivat 1980-luvulla hitaammin kuin aikaisemmin.

AASIAN TALOUSKRIISI OPETTI

Aasian talouskriisi vaikutti talousajatteluun 1990-luvun lopulla. Rahoitusmarkkinoiden vapauttaminen ja korkeat korot olivat houkutelleet Kaakkois-Aasiaan paljon ulkomaisia arvopaperi-investointeja. Kesällä 1997 osa sijoittajista epäili sijoitusbuumin puskeneen kiinteistöhinnat kestävämmän korkealle, ja veti rahansa pois Thaimaasta.

Muut sijoittajat seurasivat laumana perässä ja Thaimaan bahtin arvo romahti. Paniikin levitessä romahdus toistui naapurimaissa.

Kansainvälisen valuuttarahaston neuvot syvensivät kriisiä. Elvytyspaketin sijasta IMF suositteli leikkauksia julkisiin menoihin, korkeita korkoja ja maksukyvyttömiä pankkien päästämistä konkurssiin.

Rahoitusmarkkinoiden puutteellisen sääntelyn uskotaan yleisesti olleen yksi Aasian kriisin perimmäisiä syitä. Vaikutukset ylsivät laajalle. Kehitysmaiden lainoitus laski, talouskasvu hidastui, öljyn hinta laski ja kriisi iski Venäjän talouteen vuonna 1998.

MAAILMANPANKKI EHDOTTAA SÄÄNTELYÄ

Rakennesopeutus ei myöskään houkuttellut riittävästi yksityisiä investointeja kehittämään Afrikan infrastruktuuria. Maailmanpankki on itse todennut ruokaturvankin kärsineen.

”1980-luvun rakennesopeutus lopetti monisäikeisten julkisten palvelujen tarjonnan, mikä oli mahdollistanut viljelymaan, luottojen, vakuutuspalveluiden, tuotantopanosten ja osuuskuntajärjestöjen saatavuuden maanviljelijöille. Oletuksena oli, että valtion vetäytyminen vapauttaisi markkinat ja yksityiset toimijat ottaisivat nämä tehtävät haltuunsa. Liian usein näin ei tapahtunut”, pankki pohti vuosiraportissaan 2008.

”Maanviljelyn institutionaalinen jälleenrakentaminen on edelleen kesken. Edistyminen vaatii lisää selkeyttä valtion ja yksityisen sektorin rooleihin – ja lisää analyysia siitä, mikä toimii ja miten sitä voi parantaa”, pankki jatkaa.

”Ulkomaisten sijoitusten houkuttelu palveluiden yksityistämisen myötä asettaa sääntelylle ja hallinnolle erityisiä haasteita”, YK:n kauppaja kehityskonferenssi UNCTAD puolestaan totesi Maailman investointiraportissa vuonna 2004.

TALOUSKRIISI TODISTI SÄÄNTELYTARPEEN

Viime vuosien finanssikriisi ja taloudellinen taantuma ovat jälleen kehittäneet talouspoliittista ajattelua. Kriisi

laukesi kesällä 2007. Yhdysvaltalaispankit olivat viranomaisten kannustuksella myöntäneet asuntolainoja hyvin pienituloisille ihmisille jo 15 vuoden ajan.

Säilyttääkseen oman luottokelpoisuutensa pankit olivat yhdistelleet asunto- ja muita lainoja paketeiksi. Näitä vastaan laskettiin liikkeelle obligaatioita, ja pankit varastoivat omia obligaatioitaan veroparatiisien kätköihin.

Kun asuntojen hinnat laskivat Yhdysvalloissa vuonna 2007, eivät velalliset kyenneet hoitamaan lainojaan. Luottamus rahoitusmarkkinoihin alkoi laskea, koska kukaan ei tiennyt, millaisia luottoriskejä kullakin pankilla ja yrityksellä oli. Osakemarkkinat romahtivat ja vuoden 2008 lopulla lainananto tyrehtyi.

Kriisin taustalla vaikuttaa rahoitusmarkkinoiden sääntelyn purkaminen 1980-luvulta alkaen. Pankkien riskinottoa ja vakavaraisuutta ei säännelty, vaan luotettiin vapaiden markkinoiden tehokkuuteen. Rahoitusmarkkinat irtautuivat reaalityyppisestä, velkaantumisen karkasi käsistä, ja sijoituskohteiden riskien arvioinnista tuli hyvin vaikeaa.

Talouskriisiin vastatessaan maailman finanssikeskukset eivät ole luottaneet vapaisiin markkinoihin. Yhdysvallat laski korkoja ja investoi massiiviset 7 prosenttia kansantaloudestaan elvyttämiseen. Myös Euroopassa laskettiin korkoja ja myönnettiin pankeille mittavia julkisia tukia.

Palvelupoliittinen ajattelu on viime vuosikymmenten kriisien ja tutkimuksen myötä kehittynyt monisyisemmäksi. Yksityistämisen sijaan korostetaan julkisen ja yksityisen sektorin yhteistyötä sekä tarkoituksenmukaisen sääntelyn kehittämistä. ◀

VÄHÄN VIENTIÄ KÖYHIMMISTÄ MAISTA

Palveluiden osuus maailmantaloudesta on kasvanut huomattavasti viime vuosina.

Kehitysmaissa palvelut työllistävät noin 35 prosenttia väestöstä ja tuottavat yli puolet maiden bruttokansantuotteesta. Teollisuusmaissa palveluiden osuus työllisyydestä ja bruttokansantuotteesta on yli 70 prosenttia.

Palveluiden kansainvälinen kauppa on kasvanut vieläkin nopeammin. Vuoden 1990 jälkeen se on kolminkertaistunut. Kehittyneiden maiden vienti on kasvanut keskimäärin 6 prosenttia ja kehitysmaiden vienti 8 prosenttia vuodessa.

Silti köyhimpien maiden osuus palvelukaupasta on hyvin pieni. Afrikan osuus on vain 2 prosenttia. Suurimmat palveluiden viejät ovat EU, Pohjois-Amerikka ja Aasia, jotka tuottavat 90 prosenttia palveluiden maailmankaupasta.

MISSÄ KANSAINVÄLISET PALVELU- KAUPAN SÄÄNNÖT SORVATAAN?

► **MONET KANSAINVÄLISET** sopimukset ja toimijat asettavat reunaehdoja kansalliselle palvelupolitiikalle. Näihin kuuluvat esimerkiksi Maailman kauppajärjestö WTO, alueelliset kauppasopimukset ja Maailmanpankki.

Ohjeistukset yritysten vastuista ihmisoikeuksien kunnioittamisessa vaikuttavat suoraan palveluyritysten toimintaan.

WTO:N ”KEHITYSKIERROS”

Ensimmäinen palvelukaupan vapauttamiseen pyrkivä laaja sopimus astui voimaan vuonna 1995, jolloin Maailman kauppajärjestö WTO perustettiin. WTO:lla on 153 jäsenmaata. Päätökset valmistellaan jäsenmaiden virkamiesten kesken Genevessä ja hyväksytään jäsenmaiden ministerien kokouksissa.

General Agreement on Trade in Services eli GATS-neuvotteluissa kukin maa määrittelee, mitkä palvelusektorit se avaa yksityiselle ja ulkomaiselle kilpailulle. Yli tuhatsivuinen GATS-sopimus on WTO:n monimutkaisimpia sopimuksia.

Vuonna 2001 alkaneet WTO-neuvottelut on ristitty ”kehityskierrokseksi”. Julkilausuttu tavoite on kauppasääntöjen uudistaminen kehitysmaiden tarpeiden ja intressien mukaisesti.

Palvelukauppaneuvottelut ovat silti olleet eripuraisia. Kehitysmaat pitävät tärkeänä, että määritellään täsmällisesti, millä tavoin valtioilla on oikeus säännellä palvelutarjontaa. Teol-

isuusmaat ovat kuitenkin kiinnostuneempia kaupan vapauttamisesta, ja edistys on sääntelykysymyksissä ollut hyvin pientä (ks. sivut 8–9).

ALUEELLISET KAUPPA-SOPIMUKSET YLEISTYVÄT

Teollisuusmaat ja suuryritykset ovat viime vuosina pitäneet WTO-neuvotteluja liian hitaina ja lähteneet edistämään vapaakauppaa kahdenvälisin ja alueellisin kauppaneuvotteluihin. Tämän raportin kirjoitushetkellä maailmassa on 195 voimassa olevaa alueellista kauppasopimusta, joista 74 käsittelee tavarakaupan lisäksi tai ainoastaan palvelukauppaa.

Euroopan unioni neuvottelee palvelukaupan säännöistä parhaillaan alueellisesti yli 100 maan kanssa. Maiden joukossa on kehitysmaita jokaiselta mantereelta.

Kauppasopimuksista on siis muodostumassa varsinainen sopimusten viidakko. Sopimusten määrä kasvaa nopeasti ja sisällöt eriytyvät toisistaan.

YRITYSVASTUUN SÄÄNNÖT TÄSMENTYVÄT

Yritysten ympäristö- ja ihmisoikeusvastuita on määritelty useissa kansainvälisissä ja kansallisissa ohjeistuksissa. Vaikutusvaltaisimpia ovat Kansainvälisen työjärjestön ILO:n työelämän standardit vuosilta 1930–1999 ja Taloudellisen yhteistyön ja kehityksen järjestön OECD:n toimintaohjeet

monikansallisille yrityksille vuodelta 1976.

OECD:n toimintaohjeet esimerkiksi linjaavat, että yritysten tulee pidättäytyä ympäristöä, työvoimaa tai verotusta koskevista kannustimista, joita ei ole kirjattu isäntämaan lainsäädäntöön. Vuonna 2000 päivitetty ohjeet koskevat kaiken kokoisia yrityksiä kaikissa maissa.

Toimintaohjeiden noudattaminen on vapaaehtoista, mutta kansalliset yhteyselimet seuraavat niiden toteutumista. Suomessa seuranta on työ- ja elinkeinoministeriön alla toimivan yhteiskunta- ja yritysvastuun neuvottelukunnan vastuulla.

Yritysvastuun täsmentäminen on työn alla erityisesti YK:n pääsihteerin erityisedustaja John Ruggiella, jonka ehdotuksiin liike-elämäkin on suhtautunut myönteisesti.

Yritysten velvollisuus on kunnioittaa ihmisoikeuksia ja toimia niin, etteivät ne myötävaikuta ihmisoikeusloukkausten syntymiseen, Ruggie esitti vuonna 2008. Tämä edellyttää yrityksen omien toimintojen ihmisoikeusvaikutusten jatkuvaa arviointia ja usein myös aktiivisia toimia esimerkiksi syrjimättömyyden edistämiseksi työpaikalla.

Veronkierron ja -kilpailun vähentämiseen pyritään esimerkiksi YK:n verokomiteassa ja uusia rahoituslähteitä tutkivassa ”Leading Group” -ryhmässä. Työ on vauhdittunut talouskriisin myötä. ◀

MIKSI SÄÄNNELLÄ?

PERUSPALVELUITA KÖYHIMMILLEKIN

Valtion tehtävä on varmistaa, että vähävaraisetkin ihmiset ja pienyritykset saavat tärkeimpiä palveluita. Jos hyvinvoinnille keskeisen palvelun tuottaminen on yksityisyrityksen harteilla, valtion pitää selkiyttää millaista laatua ja tarjonnan laajuutta yritykseltä odotetaan. Rahoituksen valtio voi tarjota tukiaisilla tai antamalla yritykselle monopolioikeuksia. Tästä keskustellaan [sivujen 14–17 esimerkeissä Thaimaan terveystalvuuista ja Mosambikin pankkisektorilta](#).

Lukuisat yksityistämisproussit ympäri maailmaa ovat päättyneet huonosti, koska yritysten velvollisuudet on määritelty epäselvästi tai puutteellisesti. Tässä julkaisussa on kaksi esimerkkiä yksityistämisen haasteista: [vedenjakelu Tansaniassa ja energiantuotanto Nicaraguassa \(sivut 10–13\)](#).

KOTIMAINEN TUOTANTO KASVUUN

Harvalla kehitysmaalla on vahvoja palveluntarjoajia edes sensitiivisillä sektoreilla kuten pankkialalla, tietoliikenteessä tai energiantuotannossa. Keskeisten palvelusektoreiden kehitystä ei kuitenkaan kannata jättää ulkomaisten palveluntarjoajien varaan.

Esimerkiksi YK:n kauppa- ja kehitysjärjestö UNCTAD suosittelee ulkomaisen kilpailun hillitsemistä nuorten, strategisilla tuotannonaloilla toimivien yritysten suojaamiseksi.

VAKAUTTA MARKKINOILLE

Vuonna 2008 puhjennut talouskriisi osoitti, että markkinoiden itsesääntely on myytti. Tulevien kriisien lieventäminen ja ehkäisy vaatii pääomamarkkinoiden dynaamista ja selkeää sääntelyä.

Vahvempia sääntöjä tarvitaan esimerkiksi pankkien riskinotosta, riskien ja epävarmuuden raportoinnista sekä läpinäkyvyydestä erityisesti veroparatiiseissa. Samansuuntaisia tarpeita on muillakin palvelualoilla.

HYÖTYÄ INVESTOINNEISTA

Suurin osa kehitysmaista on avannut talouttaan kilpailulle viimeisen 15 vuoden ajan houkuttelemiseen ulkomaisia investointeja. Silti vain 0,7 prosenttia yksityisistä sijoituksista virtaa maailman köyhimpiin maihin.

Esimerkit [Pohjois-Mosambikin turismista ja Thaimaan hypermarketeista \(sivut 18–20\)](#) korostavat, että on aika siirtää huomio investointien houkuttelemisesta niistä hyötymiseen. Pahimmassa tapauksessa monikansalliset yritykset voivat syrjäyttää kansalliset yrittäjät

Esimerkit Afrikasta, Aasiasta ja Keski-Amerikasta osoittavat tarpeen sääntelylle, joka suosii köyhiä ihmisiä ja pienyrittäjiä.

markkinoilta, riistää maan luonnonvaroja, kiertää veroja, jättää työntekijöiden oikeudet huomiotta tai edesauttaa muita ihmisoikeusrikkomuksia.

Investointien hyötyjä pyritään vahvistamaan kansainvälisillä yritysvastuu- ja kirjanpitosäännöillä. Myös kansallisissa investointilaeissa voidaan edellyttää ulkomaisilta sijoittajilta esimerkiksi teknologian tuomista ja omistajuuden jakamista paikallisten kanssa.

YMPÄRISTÖN EHDOLLA

Sääntelyä tarvitaan ohjaamaan markkinat ja yritykset toimimaan ekologisella tavalla, todetaan [esimerkissä Nicaraguan energiapalveluista \(sivut 12–13\)](#). Markkinat eivät voi edistää ihmisten ja ympäristön kannalta parhaita mahdollisia tuloksia niin kauan kuin luonnonvarojen arvo ei näy markkinahinnoissa, eivätkä ihmiset tai yritykset saa voittoa siitä, että suojelevat luonnonvaroja.

Valtiot voivat asettaa sääntöjä esimerkiksi päästöistä, jätteistä, maisemista ja paikallisten ihmisten kuulemisesta.

KILPAILU REILUKSI

Kilpailu monikansallisten yritysten ja paikallisten firmojen välillä on epätasaista. [Esimerkit lääkepatenteista Intiassa ja vähittäiskaupasta Thaimaassa \(sivut 16–19\)](#) näyttävät, että kilpailu on usein myös epäreilua ja vapaa-kaupan hengen vastaista: suurilla yrityksillä on markkinoilla ja tuomioistuimissa paljon valtaa.

Vallan keskittyminen ei kuitenkaan ole automaattista: sitä voidaan hillitä kilpailusäännöillä ja pientuottajille kohdistetuilla tuilla.

PONTTA ALUEELLISEEN YHTEISTYÖHÖN

Monet kehitysmaat ovat tiivistämässä talousyhteistyötä naapurimaidensa kanssa. Yhteisten sääntöjen luominen esimerkiksi ympäristö-, työntekijä- ja verokysymyksissä voi mahdollistaa nykyistä korkeammat standardit häiritsemättä tuotannon tai pääomamarkkinoiden kilpailukykyä. ◀

MITÄ SUOMI VOI TEHDÄ

SUOMELLAKIN ON MAHDOLLISUUKSIA PARANTAA PALVELUIDEN SAATAVUUTTA KEHITYSMAIDEN KÖYHILLE IHMISILLE JA PIENYRITYKSILLE. YRITYSVASTUUTA JA KANSAINVÄLISTÄ KAUPANKÄYNTIÄ KOSKEVAT PELISÄÄNNÖT VAIKUTTAVAT RUOHONJUURITASOLLE ASTI.

VAPAAKAUPAN VAIKUTUS ARVIOITAVA TAPAUS KERRALLAAN

Jokainen talousuudistus luo voittajia ja häviäjiä. Ottaen huomioon miten erilaisia palvelutoiminnot ovat – terveydenhuollosta tietoliikenteeseen ja uhkapelipalveluihin – palveluiden nopea, laajamittainen avaaminen kansainväliselle kilpailulle muodostaisi valtavan monisyisen voittajien ja häviäjien verkon.

Siksi kehitysmaita ei pitäisi kannustaa nopeaan palvelukaupan avaamiseen, vaan harkitsemaan ja arvioimaan kunkin palvelusektorin uudistamisen vaikutuksia tapauskohtaisesti.

Alueelliset kauppaneuvottelut kuitenkin kannustavat laajaan kaupan vapauttamiseen. Kehitysmaita pyydetään jäädyttämään politiikkansa niin, ettei millekään palveluntarjoajille voida myöhemmin asettaa uusia vastuita. Lisäksi kehitysmaiden pitää avata monikansallisille yrityksille kaikki palvelusektorinsa, joita ne eivät erikseen määrittele sopimuksen ulkopuolelle.

SUOMEN TULEE

- ▶ varmistaa, että kaikki kauppaneuvottelut pohjautuvat empiirisiin arviointeihin sopimuksen vaikutuksista köyhyyteen ja ympäristöön.
- ▶ aktiivisesti puoltaa kehitysmaiden oikeutta pidättäytyä tai edetä hitaasti palvelukaupan vapauttamisessa.

ERITYISKOHTELUA KÖYHIMMILLE MAILLE

Säännöt voivat olla samat kaikille, mutta peli silti epäreilua, jos yksi pelaaja on paljon toista suurempi. Var-

Tosiasia on, että yritysten on kannattavaa toimia eettisesti ja EU voi tehdä paljon kannustaakseen yrityksiä siirtymään tähän suuntaan.

DR EWA BJÖRLING, KAUPPAMINISTERI, RUOTSI

mistaakseen reilun pelin köyhille tuottajille, joiden kilpailukykyä rajoittavat vähäinen koulutus, teknologia, infrastruktuuri ja investoinnit, Maailman kauppajärjestön sopimukset lupaavat erilliskohtelua vähiten kehittyneille maille.

WTO:n jäsenmaat ovatkin päättäneet avata palvelumarkkinoita erityisesti köyhimpien maiden potentiaalisilla ventialoilla. Tällaisia on erityisesti ”palveluntarjoajien väliaikainen vienti” eli työperustainen maahanmuutto kehitysmaista teollisuusmaihin. Toukokuussa 2005 vähiten kehittyneet maat esittivät virallisen pyynnön, että rajoja avattaisiin paitsi korkeakoulutetuille myös matalammin koulutetuille työntekijöille.

Köyhimpien maiden pyyntöön ei ole vastattu. EU ja Yhdysvallat usein keuhvat aiempia tarjouksiaan työntekijöiden liikkuvuuden parantamiseksi, mutta todellisuudessa niiden tarjoukset ovat olleet nykyistä tilannetta huonompia.

SUOMEN TULEE

- ▶ puoltaa erityiskohtelun syventämistä. Vähiten kehittyneiden maiden tulee saada erityiskohtelua myös alueellisissa kauppasopimuksissa.
- ▶ kannattaa kehitysmaiden kansalaisten vapaampaa väliaikaista työskentelyä Euroopan unionissa.

OIKEUS SÄÄNTELYYN TURVATTAVA

Kehitysmailla on WTO-sääntöjen mukaan oikeus säännellä palvelumarkkinoitaan vahvistaakseen kansallista palvelutarjontansa, saavuttaakseen kehitystavoitteita kuten kaikille avoimen peruskoulutuksen tai ylläpitääkseen yleistä järjestystä.

Sääntelyoikeuden soveltaminen on käytännössä kuitenkin erittäin vaikeaa. Enemmistö sääntely-yrityksistä, joita WTO:n riitojenratkaisupaneeli on käsitellyt, on todettu kielletyiksi.

Yksi esimerkki on Meksikon tietoliikennepalveluiden sääntely. Meksiko säänteli puheluhintoja parantaakseen tietoliikenneverkkoa, tuodakseen palvelut köyhien ihmisten saataville ja rajoittaakseen ryöstöhinnoittelua.

Asianmukaiset säännöt yritysten vastuista ja oikeuksista täytyy laatia ja saada paikalleen ennen liberalisaatiota. Tämä vaatii aikaa, resursseja, asiantuntemusta, sekä poliittista liikkumavaraa.

SOUTH CENTRE -AJATUSHAUTOMO

WTO:n riitojenratkaisupaneeli kuitenkin katsoi, ettei ulkomaisia tietoliikenneyhtiöitä voida vaatia rahoittamaan infrastruktuurin kehittämistä eikä Meksiko voi vedota oikeuksiin, joita se ei erikseen pyytänyt WTO:n tietoliikennesopimusta allekirjoittaessaan. Paneelin mukaan myös ryöstöhinnoittelu oli epätodennäköistä.

Sääntelyoikeutta pitää siis selkiyttää ja vahvistaa. Neuvottelut WTO-sääntöjen selkiyttämisestä ovat jatkuneet tuloksetta 1980-luvulta lähtien. Asialista sisältää esimerkiksi tukiaiset, tekniset standardit, lisenssivaatimukset sekä suoja-toimet tuontipiikkejä vastaan. Tämä tarkoittaa, paradoksaalisesti, että mailta pyydetään sitovia lupauksia kaupan vapauttamisesta ennen kuin lupausten lailliset reunaehdot ovat selvillä.

Alueelliset kauppasopimukset antavat vielä vähemmän tilaa sääntelylle kuin WTO, osoittaa yksityiskohdainen analyysi Karibian ja EU:n välisestä kauppasopimuksesta. Esimerkiksi tietoliikenteen säännöt kieltävät useat WTO:n sallimat käytännöt, kuten yhden toiminnon (esimerkiksi paikallispuheluiden) tukeminen toisen toiminnon (esimerkiksi ulkomaanpuheluiden) tuloilla – keino, joita yleisesti käytetään parantamaan köyhimpien asiakasryhmien palvelua.

Sääntelyoikeuden vahvistaminen vaatii myös yritysten ja valtioiden välisten kaupallisten kiistojen ratkaisumenetelmien uudistamista. Kehitysmaat ja köyhyyden vähentäminen ovat nyky menetelmillä alakynnessä.

SUOMEN TULEE

- ▶ tukea aiempaa vahvempien sääntelyoikeuksien kirjaamista kaikkiin kauppasopimuksiin.
- ▶ tukea kehitysmaiden tarpeiden huomioon ottamista kaupallisten kiistojen ratkaisussa teettämällä aiheesta tutkimusta.

YRITYSVASTUUN SÄÄNTÖJÄ VAHVISTETTAVA

Kansallisissa laeissa ja niiden seurannassa on aukkoja. Kehitysmaiden hallitukset pelkäävät, että vahva ympäristö-, työ- ja verolainsäädäntö rajoittaisi maan kilpailukykyä ja estäisi ulkomaisia investointeja. Lisäksi puut-

teellinen seuranta houkuttelee joitain yrityksiä sivuuttamaan myös olemassa olevia sääntöjä.

Vastuullisille yrityksille tämä on ongelmallista. Niiden täytyy valita kilpailijoita korkeampiin kustannusten tai vastuullisuuden periaatteiden rikkomisen välillä.

Suomi voi tukea yritysvastuuta esimerkiksi vahvistamalla työ- ja elinkeinoministeriön alaisena toimivan yhteiskunta- ja yritys vastuun neuvottelukuntaa. Neuvottelukunnan tehtäviin kuuluu sekä yritysten tukeminen että OECD:n yritys vastuun ohjeistuksen toteutumisen seuraaminen suomalaisyritysten operaatioissa ulkomailla.

SUOMEN TULEE

- ▶ vahvistaa yhteiskunta- ja yritys vastuun neuvottelukunnan resursseja ja asemaa.
- ▶ vahvistaa ihmisoikeusvaikutusten huomioimista julkisissa hankinnoissa.
- ▶ uudistaa kirjanpitolakia niin, että yrityksillä on velvollisuus raportoida toimintansa vaikutuksista ihmisoikeuksiin.

VERONKIERTOJA HILLITTÄVÄ

Jopa veronmaksu, mikä kiistatta kuuluu yritysten velvollisuuksiin, toteutuu vain osittain. Kehitysmaiden arvioidaan menettävän vuosittain 160 miljardia dollaria verotuloja eli 1,5 kertaa kehitysavun verran monikansallisten yritysten veronkierron vuoksi.

Usein yritykset kiertävät veroja myymällä tuotteita veroparatiiseissa sijaitseville tytäryhtiöille liian korkeilla tai alhaisilla hinnoilla. Näin eri maissa näkyvät voitot vääristyvät ja verot pystytään minimoimaan.

Toimia veronkierron hillitsemiseksi hankaloittaa se, että tällä hetkellä yritykset yleensä raportoivat tuloistaan ja menoistaan vain konsernitason tai alueellisesti.

Johtavien teollisuusmaiden ja kehittyvien talouksien G20-ryhmän johtajien julistus linjasi huhtikuussa 2009, että veroparatiisien pankkialaisuus lopetetaan. Työkaluksi on valitettavasti otettu tiedonvaihtosopimukset yksittäisten valtioiden välillä. Tämä ei auta köyhimpiä maita, jotka eivät pysty neuvottelemaan tai soveltamaan kahdenvälisiä sopimuksia.

SUOMEN TULEE

- ▶ toimia aktiivisesti veroparatiisien suitsimiseksi lisäämällä valtioiden välistä automaattista tiedonvaihtoa veroasioissa.
- ▶ puoltaa kansainvälisten kirjanpitosääntöjen uudistamista niin, että monikansallisten yritysten pitää julkistaa maakohtaiset tulonsa ja menonsa.

TANSANIAN VESIHUOLTO: YKSITYISTÄMINEN EI RATKAISSUT ONGELMIA

TANSANIAN SUURIMMAN KAUPUNGIN DAR ES SALAAMIN ASUKKAAT OVAT USEAMMAN KERRAN TOIVONEET, ETTÄ OMISTAJAN VAIHDOS PARANTAISI VEDENJAKELUA. TOIVEET EIVÄT OLE TOTEUTUNEET. VESIPUTKIA ON EDELLEEN LIIAN VÄHÄN, EIKÄ IHMISILLÄ OLE VARAA MAKSAA VEDESTÄ.

► **VEDESTÄ ON KOVA PULA** Dar es Salaamissa: vain neljäsosa asukkaista saa juoksevaa vettä kotiin. Kolera ja muut tartuntataudit ovat kroonisia. Köyhät kotitaloudet joutuvat käyttämään purojen ja lätäköiden likaista vettä, joten taudit leviävät helposti.

Ihmiset voivat ostaa vettä katukauppialta, mutta jokainen vesipisara on kallis. 20 litran ämpärillinen vettä maksaa kadulla yli 50 senttiä, kun sama määrä vesijohtovettä maksaa 0,8 senttiä. Rikkain viidesosa kotitalouksista käyttää tuloistaan 1,6 prosenttia veden ostamiseen, mutta köyhin viidesosa 5,9 prosenttia.

YKSITYISTÄMINEN RAHOITUKSEN EHTONA

Ennen yksityistämistä Dar es Salaamin vesipalvelut eivät todellakaan olleet malliesimerkki julkisen sektorin tehokkuudesta.

Alunperin tavoitteena oli ilmainen vedenjakelu kaikille, paitsi rikkaimmille alueille. Vuonna 1991 vedestä alettiin periä matalia maksuja, ja puoli-itseenäinen vesiviranomainen DAWASA perustettiin vuonna 1997.

Mutta rahoitus oli vähissä. Putket ränsistyivät entistään, eivätkä korjaustyöt ja vesijohtoverkoston laajennukset pysyneet väestönkasvun tahdissa.

Kehitysavun antajat olivat suositelleet vesipalvelujen yksityistämistä jo 1990-luvun alusta lähtien ja vuonna 2000 Maailmanpankki ja Kansainvälinen valuuttarahasto ottivat sen yhdeksi Tansanian velka-avun ehdoksi.

Tansanian hallitus taipui painostukseen. Vesiliitântä oli 2,5 miljoonan asukkaan kaupungissa vain 98 000 kotitaloudella ja nekin saivat vettä vain epäsäännöllisesti. Jopa 73 prosenttia vedestä katosi vuotojen ja luvattoman käytön vuoksi.

RAKENNESOPEUTUKSEN LIPPULAIVA

Dar es Salaamin vesipalvelujen yksityistäminen herätti paljon huomiota. Se oli yksi kunnianhimoisimmista yksityistämishankkeista Afrikassa ja siitä toivottiin rakennesopeuttamisen lippulaivaa.

Prosessi käynnistyi kuitenkin takellessa: yksikään yritys ei halunnut ottaa tehtäväkseen vesipalvelujen toimittamista kokonaisuudessaan.

Yksi tarjous tuli, kun DAWASA tarjoutui jatkamaan vesiverkoston kunnostus- ja laajentamistöitä. Joulukuussa

2002 ainokaisen tarjouksen tehnyt brittiläis-saksalais-tansanialainen yhteisyritys nimeltä City Water sai sopimuksen vesipalvelujen operoimisesta, rutiinikorjausten hoitamisesta, laskutuksesta, maksujen perimisestä sekä voittojen jakamisesta DAWASAn kanssa.

KALLISTA VETTÄ HARVOILLE

Valitettavasti ongelmat eivät loppuneet siihen. Kaupungin asukkaat eivät huomanneet, että palvelu olisi parantunut.

Useat juoksevaa vettä kotiinsa saavat asukkaat olivat tyytymättömiä, koska vesimaksuja korotettiin, vaikka vettä tuli hanasta vain pari tuntia viikossa. Tämä vaikutti myös köyhimpiin kotitalouksiin, koska katukauppiat siirsivät hinnankorotuksen asiakkailleen.

Kaupungin väestöstä 80 prosenttia asui edelleen kaa-voittamattomilla asuinalueilla ilman vesiputkia, mutta mitään toimenpiteitä ei tehty vesipalvelujen tuomiseksi myös heidän ulottuvilleen.

Yritys sijoitti vesipalveluihin vain vähän pääomaa. City Waterin piti tuoda vesihankkeeseen 8,5 miljoonaa dollaria, DAWASAn 12,5 miljoonaa dollaria, ja Tansanian hallitus otti 143,5 miljoonan dollarin lainan Maailmanpankilta, Afrikan kehityspankilta sekä Euroopan investointipankilta. Hallitus myönsi City Waterille myös verovapauden kuudeksi vuodeksi.

Vesihuollon säätelyä sekä kuluttajien, viranomaisten ja yrityksen välistä vuoropuhelua oli tarkoitus edistää perustamalla kuluttajaneuvostoja sekä sähkö- ja vesipalvelujen säätelyviranomainen EWURA. Näitä rakenteita ei saatu perustettua ajoissa, vaan kaikki vastuu päättyi yli-kuormitetulle vesi- ja karjalouden kehitysministeriölle.

KANSAINVÄLINEN KIISTA VESIPALVELUISTA

Toukokuussa 2005 Tansanian hallitus perui sopimuksen. Se syytti City Wateria epäonnistumisesta suunniteltujen palveluiden laajentamisessa ja maksujen perimisessä, liian suurista maksujen korotuksista ja siitä, että yritys investoi alle puolet lupaamastaan 8,5 miljoonasta dollarista.

British Biwaterin johtaja, joka oli yksi City Waterin johtohahmoista, myönsi että projekti oli myöhästynyt aikataulusta, mutta väitti samalla, että Tansanian halli-

tuksen Biwaterille antama tieto ”ei ollut vain puutteellista, vaan myös virheellistä”.

City Water nosti kanteen Tansaniaa vastaan Kansainvälisten investointikiistojen sovittelukeskuksessa (ICSID), mutta ei saanut sieltä tukea väitteilleen. ICSID totesi, että Biwaterin sijoittajien oikeuksia rikottiin teknisesti, mutta se ei oikeuttanut Biwateria korvauksiin, koska rikkeillä ei ollut rahallista arvoa ja sopimuksen purkaminen oli väistämätöntä.

Erillisessä sovittelukäsittelyssä Tansanian hallitukselle jopa myönnettiin vahingonkorvauksia City Waterin sopimusrikkomusten johdosta.

EI TAIANOMAISIA RATKAISUJA

Uusi julkinen yritys DAWASCO sai vastuun City Waterin tehtävistä. Toiveet olivat korkealla ja useat tarkkailijat Tansaniassa ja sen ulkopuolella huomasivat parannuksia palveluissa, hallinnossa, laskutuksessa ja maksujen perimisessä. Uutta yritysjohtoa luonnehdittiin dynaamiseksi.

Mitään taianomaisia ratkaisuja kaupungin vesiongelmiin ei kuitenkaan ole odotettavissa. Ensimmäisen viisivuotiskautensa aikana DAWASCO ei ole kyennyt tekemään merkittäviä investointeja. Vedenjakelu perustuu edelleen vuoden 1974 verkostoon, putkivuodot ja luvaton veden käyttö vievät noin puolet vedestä ja maksuja on korotettu entisestään.

DAWASCO on yrittänyt parantaa veden saatavuutta köyhille perustamalla vesikioskeja kaavoittamattomille asuinalueille. Ihmiset voivat käydä kioskeilla täyttämässä ämpärinsä ja maksaa vedestä litrahinnan mukaan. Kioskeista on tehty sopimuksia käyttäjäryhmien ja yksityisten henkilöiden kanssa, mutta niiden toimintaan liittyy edelleen haasteita.

Kaksi kolmasosaa kaupungin kotitalouksista joutuu edelleen matkustamaan yli puoli tuntia saadakseen puhdasta vettä ja köyhät kotitaloudet maksavat vedestä enemmän kuin rikkaat. Vastuun siirtyminen julkiselta yksityiselle ja takaisin julkiselle taholle ei ole ratkaissut Dar es Salaamin vesipalveluiden ongelmia. ◀

**BAKAR KHAMIS BAKAR JA TYTTI NAHI,
KEPA TANSANIA**

Perustarpeen kaupallistaminen ei ole tuonut puhdasta vettä kaikille Tansaniassa. Kuvassa nainen ja lapsi vedenhakumatkalla Arushassa, Pohjois-Tansaniassa.

Sähkökatkot haittaavat yritystoimintaa ja aiheuttavat tuntevia tulonmenetyksiä nicaragualaisille. Kuvan naiset puhdistavat seesaminsiemeniä Chinandegassa, Luoteis-Nicaraguassa, sijaitsevassa tehtaassa.

LARISSA BRUUN / KEPA

ENERGIAA NICARAGUALAISILLE: SÄHKÖ ON KALLISTA JA KAUKANA VIHREÄSTÄ

NICARAGUAN ENERGIANTUOTANTO ON VAROITAVA ESIMERKKI PERUSPALVELUIDEN LIIAN INNOKKAASTA YKSITYISTÄMISESTÄ. NICARAGUA ON HAKENUT YKSITYISIÄ INVESTOINTEJA ENERGIASEKTORILLEEN VIIMEISET 15 VUOTTA, MUTTA TEHOKKAAMMAN TUOTANNON SIJAAN TULOKSENA ON OLLUT KORKEA SÄHKÖN HINTA, JATKUVAT SÄHKÖKATKOT JA ÖLJYRIIPPUVUUS.

► **NICARAGUALAINEN KULUTTAJA** maksaa kalleimman sähkölaskun Keski-Amerikassa. Sähkönjakelu kattaa vain puolet väestöstä ja sähkö tuotetaan öljyllä, joka on kestävä kehityksen kannalta huonoin vaihtoehto.

KANSAINVÄLISTEN PANKKIEN PURISTUKSESSA

Nicaraguan energiantuotannosta 60 prosenttia ja kaikki sähkönjakelu on nykyään yksityisten yritysten käsissä.

Nicaraguan sisällissota 1980-luvulla vaati kymmeniä tuhansia uhreja, lisäsi köyhyyttä ja nosti julkisen velan tähtitieteelliselle tasolle.

Sisällissodan aiheuttaman apuriippuvuuden seurauksena kansainväliset rahoituslaitokset kuten Kansainvälinen valuuttarahasto IMF, Maailmanpankki ja Amerikan kehitys pankki IDB saivat paljon valtaa Nicaraguan talouspolitiikassa. Ne käynnistivät rakenne- sopeutusohjelman, joka edisti yksityistämistä suoraan neuvojen, lainoituksen ja lainaehdojen kautta sekä epäsuorasti rajoittamalla julkisia investointeja infrastruktuuriin.

Energiapalvelujen yksityistäminen toteutettiin IDB:n suunnitelmien ja neuvojen mukaisesti. Nicaraguan val-

tion sähköyrittäjä Empresa Nacional de Electricidad, ENEL, perustettiin vuonna 1994 ja jaettiin seitsemäksi eri yhtiöksi vuonna 1999.

Energian tuotanto, siirto ja jakelu luovutettiin ulko- maisten sijoittajien hoidettavaksi. Nicaraguan valtiolle jäi vain kapea oikeus määrittellä energiayritysten vastuita ja velvollisuuksia.

Paineet yksityistämisen puolesta vahvistuivat entisestään joulukuussa 2000. Nicaragua haki velkahelpotuksia rahoituslaitoksilta ja ne myönnettiin raskaasti velkaantuneille maille suunnatun HIPC-aloitteen puitteissa. Velkahelpotus oli kuitenkin sidottu useisiin talousuudistuksiin, joihin kuului myös kaiken energiantuotannon yksityistäminen.

JOKAPÄIVÄISET SÄHKÖKATKOT

Yksityistämisen odotettiin tuovan ratkaisun energiapuolaan. Uskottiin, että yksityiset yritykset ovat valtionyrittästä tehokkaampia.

Nicaraguan hallitus myös lupautui maksamaan bonuksia yrityksille, jotka lisäävät energiatuotannon kapasiteettiaan. Näin sovittiin ENELin ja yritysten 1990-luvulla allekirjoittamissa sähkönostosopimuksissa. Bonuksia maksetaan yrityksille riippumatta siitä, käytetäänkö tuotantopotentiaalia vai ei.

Strategia ei ole ollut suuri menestys. Sähkön tuotanto on edelleen riittämätöntä. Esimerkiksi vuosina 2006–2007 Nicaragua joutui säännöstelemään energianjakeluaan ja valtaosa maasta kärsi päivittäin kahdeksantuntisista sähkökatkoista.

Tuotantokapasiteetti on kasvanut vain 351 megawattia vuosina 1995–2004. Samaan aikaan naapurimaa Costa Rican energiapalvelut ovat pysyneet valtion omistuksessa ja kapasiteetti on kasvanut 790 megawattia.

Sähkökatkot aiheuttavat merkittäviä tulojen menetyksiä nicaragualaisille. Esimerkiksi tuhannet pienet kulmakaupat menettävät vähän väliä tuoreet elintarvikkeensa, koska niillä ei ole varaa ostaa generaattoria, joka pitäisi kylmälaitteet käynnissä sähkökatkon ajan.

ÖLJYRIIPPUUUS SAASTUTTA

Nicaraguan energia on kaukana vihreästä. Maa luottaa öljyyn, vaikka esimerkiksi Costa Ricassa uusiutuvan energian tuotanto on nopeassa kasvussa. Vuosina 1995–2004 uusiutuvan energian tuotantokapasiteetti kasvoi 670 megawattia Costa Ricassa, mutta Nicaraguassa vain 7 megawattia.

Nicaragualla ei ole minkäänlaista strategiaa öljyriippuvuuden vähentämiseksi. Kansainväliset rahoituslaitokset eivät myöskään ole vaatineet investointeja uusiutuvaan energiaan.

KESKI-AMERIKAN ISOIMMAT SÄHKÖLASKUT

Vuosina 2000–2005 Nicaraguan kotitalouksien sähkölaskut nousivat 15 prosenttia.

Isot laskut johtuvat osittain syvästä öljyriippuvuudesta sekä öljyn korkeasta hinnasta maailmanmarkkinoilla. Toisaalta myös sähkön perusmaksut ovat erittäin korkeat, yli 20 dollaria kilowatilta, kun kansainvälinen keskiarvohinta on yhdeksän dollaria.

Sähkön jakeluhinnat ovat myös korkealla, johtuen yksityistämiseen liittyvistä haasteista. Valtion omistama sähkönjakeluyritys jaettiin kahtia ja yksityistettiin 1980-luvulla. Kilpailu näiden kahden yrityksen välillä loppui kuitenkin vuonna 2000, kun espanjalainen yritys Unión Fenosa osti itselleen 30 vuoden monopolin sektorille 115 miljoonalla dollarilla.

Unión Fenosa kerää huomattavia voittoja, koska yksityistämisvaiheessa hallitus hyväksyi IDB:n suosittamat korkeat voittomarginaalit. IDB:n mukaan kansainväliset sijoittajat olisivat muuten karttaneet Nicaraguan pieniä markkinoita ja suuresta hävikistä kärsivää energiasektoria.

Unión Fenosa maksattaa sähkön hävikin asiakkailleen. Hävikki vie noin kolmanneksen energian kokonaistuotannosta. Noin puolet hävikistä johtuu köyhien kotitalouksien laittomista sähkökytkennöistä. Loppu koostuu teknisistä ongelmista, mitkä Unión Fenosan pitäisi ratkaista investoimalla jakeluverkoston korjaamiseen ja ylläpitoon.

Kaiken tämän seurauksena nicaragualaiset protestoivat jatkuvasti Unión Fenosaa vastaan.

PUOLET VÄESTÖSTÄ ILMAN SÄHKÖÄ

Puolet nicaragualaisista ei vielääkään voi käyttää sähkölamppua tai jääkaappia. Valtaosa heistä asuu syrjäisillä maaseutualueilla, missä Unión Fenosalla on vain vähän intressiä investoida sähkön jakeluun. Pitkät välimatkat ja köyhien ihmisten vähäinen sähkönkulutus merkitsevät yritykselle korkeita jakelukuluja ja pieniä tuloja.

Valtio ei velvoita yksityisiä yrityksiä tarjoamaan palveluja syrjäisille ja taloudellisesti haavoittuville alueille.

Ainoa muutos, jonka sähkön yksityistäminen sai aikaan Nicaraguassa oli itse yksityistäminen: sektori siirtyi valtiolta yksityisten yritysten käsiin. ◀

**TONI SANDELL,
KEPA NICARAGUA**

Maataloutta ja pienyrittäjyyttä on vaikea kehittää ilman mahdollisuutta saada lainaa. Pohjoismosambikilaisen viljelijäliitto UDACOMON jäsenet ovat kuitenkin saaneet huomata, etteivät yksityiset pankit ole kiinnostuneita maaseudun vähävaraisista asiakkaista.

MOSAMBIKIN PANKKISEKTORI: VALTAOSA VÄESTÖSTÄ ON HUONOJA ASIAKKAITA

TEOLLISUUSMAAT AJAVAT PALVELUKAUPPANEUVOTTELUISSA ERITYISESTI RAHOITUS- JA TIETOLIIKENNEALOJEN YKSITYISTÄMISTÄ JA AVAAMISTA ULKOMAISILLE YRITYKSILLE. SUOMIKIN ON OLLUT AKTIIVINEN NÄILLÄ SEKTOREILLA. MOSAMBIKIN ESIMERKKI KUITENKIN NÄYTTÄÄ, ETTEI RAHOITUSSEKTORIN AVAAMINEN TUO AUTOMAATTISESTI ONNEA KAIKILLE.

► **KÖYHÄT MAALAISET** ovat harvoin pankkien silmissä hyviä asiakkaita. Siksi 67 prosenttia Mosambikin kunnista on yhä vailla pankkia.

Mahdollisuus saada lainaa on kuitenkin maatalouden ja pienyrittäjyyden kulmakivi. Yksittäiset kokeilut ja pankkien hidas leviäminen maaseudulle auttavat asiaa vähän, mutta pankkipalvelut eivät vielä kukaan tavoita valtaosaa maan väestöstä.

PANKIT YKSITYISTETTIIN 1990-LUVULLA

Viisi kuudesta Mosambikissa toimivasta pankista kansallistettiin 1970-luvun lopulla maan itsenäistyttyä. Muiden sektorien ohella maan pankkisektori liberalisoitiin uudelleen 1990-luvulla Maailmanpankin ja Kansainvälisen valuuttarahaston laatiman rakennesopeutusohjelman myötä. Vuosina 1992–1997 kaikki paitsi maan keskuspankki yksityistettiin ja markkinat avattiin ulkomaisille pankeille.

Tällä hetkellä kaikki kaupalliset pankit ovat yksityisiä, koska maan keskuspankki on lopettanut kaupalliset toimensa.

Tilintarkastusyhtiö KPMG:n vuoden 2006 raportin mukaan yksityistäminen on tuonut joitakin hyötyjä: pankkisektorin nettokannattavuus kasvoi 136 prosentilla ja tuotti noin 70 miljoonan euron voitot vuodessa.

Kasvu hyödyttää kuitenkin vain harvoja, ja tuntuu vain kaupungeissa. Kun maaseutuväestön lainoittamista varten perustettu Mosambikin kehityspankki BPD yksityistettiin vuonna 1997, sen kaikki maaseutukonttorit suljettiin ja lainananto maanviljelijöille lopetettiin. BPD:stä tuli Banco Austral, josta sittemmin tuli pankkien huonon hallinnon paraatiesimerkki (ks. laatikko).

VALTAOSA VÄESTÖSTÄ ILMAN TILEJÄ

Pohjoismosambikilaisen Montepuezin kunnan viljelijäliitto UDACOMO sijaitsee onnekaalla alueella: Monte-

puiezissa on pankki vain 10 kilometrin päässä liiton päämajasta. UDACOMO ei kuitenkaan saanut avuttua tiliä pankissa, vaikka järjestön paperit olivat kunnossa ja sen suomalainen yhteistyökumppani Kehitys yhteistyön palvelukeskus Kepa takasi, että rahaa on tulossa tilille.

Pankin mielestä köyhät viljelijät eivät ole toivottuja asiakkaita. Maanviljelyn lainarahoitus on riskialtista oikuttelevan sään ja tuholaisien tähden, ja maaseudun tarjoamat pienet voitot eivät yksityisiä pankkeja juuri kiinnosta.

UDACOMOn jäseniä kohdeltiin pankissa kaltoin, ja lopulta he joutuivat avaamaan tilin provinssin pääkaupungissa Pembassa noin 150 kilometrin päässä, missä he saivat paremman vastaanoton.

Valtaosa Mosambikista on edelleen ilman pankkeja ja lähes kaikki pankit toimivat kaupungeissa. Kuitenkin 75 prosenttia mosambikilaisista saa elantonsa maanviljelystä ja 82 prosenttia asuu maaseudulla.

Vuonna 2005 Mosambikin 128 kunnasta vain 28:ssa oli pankki. Kolme vuotta myöhemmin määrä oli noussut 42:een. Edelleen 86 kuntaa on ilman pankkia.

LUOTONANTO ON AVAINASEMASSA

Lainojen huono saatavuus tekee hallaa koko kansantaloudelle, koska se jarruttaa työikäisen väestön yritteliäisyyden mahdollisuuksia.

Maaoikeuksien ja toimivan infrastruktuurin ohella mahdollisuus saada lainaa on yksi kulmakivistä maatalouden ja pienyrittäjyyden kehittämisessä. Pankkien asenteet, säännöt ja vaatimukset tekevät tilin avaamisen ja hoitamisen miltei mahdottomaksi UDACOMOn kaltaisille paikallisryhmille. Ja vaikka tilin saisi auki, lainojen korot ovat hyvin korkeat.

Tällä hetkellä suurin osa maaseudun viljelijöistä joutuu turvautumaan suurten maatalousyritysten tarjoamiin luottoihin ostaakseen siemeniä, lannoitteita ja torjunta-aineita sekä kuljettaakseen tuotteensa markkinoille. Yrityssektorin luotonanto perustuu yleensä sopimuksiin, joissa viljelijä sitoutuu myymään tuotantonsa luotonantajalle ennalta määrättyyn hintaan.

HYVÄNTEKEVÄISYYSLUOTTO EI RIITÄ

Osa köyhistä viljelijöistä saa mikrolainoja ulkomaisilta avustajajärjestöiltä, osuuskunnilta tai Mosambikin valtiolta. Nämä toimijat tarjoavat räätälöityjä palveluita maaseudun köyhille, mutta ohjelmat eivät kata läheskään koko maata.

Hallituksen oma pienlainaohjelma toki kattaa kaikki maan kunnat, mutta raportit eri puolilta maata todistavat, että mahdollisuus saada valtion lainaa on rajattu vähemmistölle, jolla on riittävät taidot ja poliittiset kontaktit kirjoittaa hyväksyttävä lainahakemus.

Pitää myös muistaa, etteivät pienlainaohjelmat täytä pankkien tehtävää: mikrolainajärjestössä ei voi avata tiliä, säästää tai saada shekkivihkoa saati pankkikorttia.

Mosambikin keskuspankin johtaja Ernesto Gove valitteli uutistoimisto AIM:n haastattelussa vuoden 2008 lopulla, että maaseudun kunnissa on paljon rahaa, mutta ei pankkeja minne tallettaa se. Maaseudun varojen jäädessä rahoitusjärjestelmän ulkopuolelle ne eivät myöskään pääse vauhdittamaan maan talouskasvua. ◀

ESA SALMINEN,
KEPA MOSAMBIK

MURHA AUSTRALISSA: PANKKISEKTORIN YKSITYISTÄMISEN KAUHUSKENAARIO

Mosambikin pankkisektori yksityistettiin nopeasti 1990-luvulla osana maan rakennesopeutusohjelmaa.

Sopivien sääntöjen laatiminen yksityisille pankeille voi kuitenkin olla haastava tehtävä. Jos hyvään hallintoon ei kiinnitetä tarpeeksi huomiota, vallanpitäjien on melko helppoa käyttää yksityistettyjä pankkeja hyväkseen, ottaa paljon lainaa, jättää maksamatta ja odottaa, kunnes valtio tulee pelastamaan pankin.

Surullisin tarina Mosambikin pankkien yksityistämisessä oli António Siba Siba Macuacuan murha vuonna 2001. Maan keskuspankki lähetti nuoren ekonomistin hoitamaan huonojen velkojen vaivaamaa Banco Australia ja valmistelemaan sen uudelleen yksityistämistä, sillä Austral oli ajautunut konkurssin portaalle.

Mosambikin neljänneksi suurin pankki Banco Austral oli syytänyt vas-

tuuttomia lainoja varsinkin poliittisesti merkittävälle tahoille. KPMG:n tilintarkastus löysi ainakin 45 miljoonan dollarin kavallukset. Huhtikuussa 2001 pankin alijäämä oli 150 miljoonaa dollaria ja Mosambikin keskuspankki rienssi hätiin.

Macuacua nimettiin johtamaan pankin elvytystä. Hän aloitti kiivaan lainojen takaisin perinnän sekä perui palvelusopimuksia, joiden katsoi tekevän pankille hallaa.

Kesäkuussa 2001 hän julkaisi listan 1 200 velallisesta maan päälehdessä. Julkaistujen nimien joukossa oli entisiä ministereitä ja muita valtapuolueen merkkihenkilöitä.

Sopimuksensa menettäneiden joukossa oli silloisen presidentin poika Nyimpine Chissano, joka oli yksi pääepäillyistä tutkivan journalistin Carlos Cardoson murhasta vuonna 2000. Cardoson viimeisimmäksi työksi

jäi keskeneräinen artikkeli Mosambikin pankkien korruptiosta.

Macuacuan työ Banco Australissa kesti vain neljä kuukautta, koska kesällä päivää 11. elokuuta 2001 hänet heitettiin alas pankin keskustoimiston kymmenkerroksiseen porraskuiluun.

Murha on edelleen selvittämättä. Joulukuussa 2008 pankin johtokunnan yksi entinen jäsen sekä kaksi vartijaa pidätettiin.

Toukokuussa 2009 oikeus kuitenkin päätti, että tapaus ei etene oikeudenkäyntiin johtuen todistusaineiston puutteellisuudesta, ja kolme epäiltyä vapautettiin.

Ketään ei syytetty Banco Australian tuhoisasta johtamisesta ja holtittomasta lainanannosta. Pankki on nyt yksityistetty uudelleen ja se toimii Mosambikissa Barclays Bankin nimellä.

Huippusairaalat ja patentoidut lääkkeet ovat köyhille ihmisille liian kalliita. Thaimaan julkisista sairaaloista siirtyy vuosittain lähes 500 lääkäriä yksityisklinikoille.

BERTHOLD TREMKEL / ISTOCKPHOTO

LÄÄKEPATENTIT INTIASSA: TERVEYTTÄ KAIKILLE VAI VOITTOJA HARVOILLE?

TEOLLISUUSMAAT KÄYTTÄVÄT KAUPPANEUVOTTELUJA VAHVEMPIEN TEKIJÄNOIKEUKSIEN AJAMISEEN. TÄMÄ UHKAA ESIMERKIKSI INTIAN LÄÄKETUOTANTOA, MIKÄ ON KEHITYSMAIDEN LÄÄKEHUOLLON JA LÄÄKEMARKKINOIDEN KILPAILUTILANTEEN KANNALTA HYVIN HUOLESTUTTAVAA.

► **INTIAA KUTSUTAAN** kehittyvän maailman apteekiksi, koska se on yksi johtavia geneeristen eli rinnakkaislääkkeiden tuottajamaita. Intialaislääkkeet ovat yleensä identtisiä patentoitujen lääkkeiden kanssa, mutta moninkertaisesti halvempia.

RINNAKKAISLÄÄKKEET ELÄMÄN LÄHTEENÄ

Selkein esimerkki rinnakkaislääkkeiden ja Intian lääketuotannon merkityksestä maailman terveystilanteelle on hiv/aids-lääkkeiden kehitys. Antiretroviraali- eli ARV-lääkkeet tulivat markkinoille vuonna 1996, ja teollisuusmaissa hiv/aidsin kanssa elävien ihmisten kuolleisuus tippui neljässä vuodessa 84 prosentilla.

Kehitysmaissa ARV-lääkkeen käyttö alkoi vasta, kun intialainen kopiotuotanto pudotti yhden potilaan vuosittaisen lääkeannoksen hinnan yli 10 400 dollarista 295 dollariin vuosina 2000–2001. Nykyään annos maksaa 88 dollaria vuodessa.

Hintaromahdus mullisti hiv/aidsin hoidon kehitysmaissa. Intialaisyrietykset ovat myös yksinkertaistaneet ARV-

lääkkeen annostusta ja parantaneet sen lämmönsietoa, mitkä ovat kehitysmaaoiloissa merkittäviä parannuksia.

Ilman rinnakkaislääkkeitä hiv/aids tappaisi vielä enemmän ihmisiä kuin nykyään. Tauti on Afrikassa aikuisten yleisin kuolinsyy. Yhdeksässä Afrikan maassa yli kymmenesosa aikuisväestöstä kantaa HI-virusta. ARV-lääkkeitä on edelleen saatavilla vain 42 prosentille niistä tarvitsevista ihmisistä.

LÄÄKEYRITYKSET LOBBAAVAT MAAILMANLAAJUISESTI

Läkealan yritykset yrittävät kuitenkin vähentää rinnakkaislääkkeiden tuotantoa. Erityisen paljon kansainvälistä huomiota ovat saaneet sveitsiläisen Novartiksen, maailman kolmanneksi suurimman lääkeyrityksen, pyrkimykset muuttaa Intian patenttikäytäntöjä.

Novartis hakee intialaista patenttia Glivec-leukemia-lääkkeensä toiseen versioon. Lääkkeen hinta on 1 765 euroa kuukaudessa per potilas. Lääkettä pitää ottaa koko elämän ajan, mikä tekee siitä kalliin hyvin toimeentule-

villekin potilaille, jos he joutuvat itse maksamaan lääkityksensä.

Koska lääkkeelle on jo myönnetty patentti 40 maassa, Novartis katsoo, että patentti on myönnettävä myös Intiassa. Yritys sai jo vuonna 1993 intialaisen patentin Glivecini aktiiviselle ainesosalle, mutta ei koko lääkkeelle.

Intia on myöntänyt patenteja kokonaisille lääkkeille vasta vuodesta 2005 lähtien, kun maan jäsenyys Maailman kauppajärjestö WTO:ssa on velvoittanut sitä noudattamaan järjestön TRIPS-sopimusta tekijän- ja teollisoikeuksista.

Tästä huolimatta Chennain patenttitoimisto päätti hylätä patenttihakemuksen Glivecini toisesta versiosta tammikuussa 2006. Toimisto päätti, että verrattuna aikaisemmin patentoituun ainesosaan, lääkkeen ”ominaisuudet eivät eroa merkittävästi tehokkuuden osalta”.

Samankaltaisten aineiden patenttihakemuksia hylätään, jotta yritykset eivät pystyisi uusimaan vanhentuvia patentejaan loputtomasti, ja siten estämään kilpailua.

TERVEYDENHUOLTO ON PERUSTUSLAILLINEN VELVOITE

Novartis valitti päätöksestä väittäen, että uuden lääkkeen imeytyvyys on paljon parempi – ja että ”merkittävän eron” vaatimus on alunperinkin perustuslain ja Intian TRIPS-velvollisuuksien vastainen.

Intian oikeusistuimet ovat toistaiseksi kumonnet valituksen. Intialla on ”perustuslaidellinen velvoite tarjota hyvää terveydenhuoltoa sen kansalaisille”, Madrasin korkein oikeus päätti elokuussa 2007.

Intian immateriaalioikeuksien valituslautakunta IPAB puolestaan vahvisti kesäkuussa 2009, että lääkkeestä

”puuttuu innovaatio”. Lautakunta myös katsoi, että ehdotetun korkuista monopolihintaa tukeva patentti olisi vastoin ”yhteiskuntarauhaa”.

Juttu ei silti ole loppuun käsitelty. Novartis on vienyt tapauksen Intian korkeimpaan oikeuteen. Sveitsi voi myös vielä nostaa kanteen Intiaa vastaan WTO:n riitajenratkaisuelimessä.

KAUPPASOPIMUKSET JA JULKISET TERVEYSPALVELUT

WTO:n jäsenmaat sopivat Dohan julkilausumassa vuonna 2001, että teollis- ja tekijänoikeuksia koskeva TRIPS-sopimus voidaan ja pitää tulkita tavalla, joka tukee jäsenmaiden oikeutta suojata kansanterveyttä sekä edistää lääkkeiden saatavuutta kaikille.

Novartis-esimerkki Intiassa kuitenkin osoittaa, että tätä tärkeää sopimusta tulkitaan varsin monin tavoin. Arvostettu kansalaisjärjestö Lääkärit ilman rajoja on yhdessä kymmenien muiden järjestöjen kanssa kampanjoinut patenttien kiristymistä vastaan.

Patenttilakien kiristyminen vähentäisi lääkkeiden saatavuutta ja nostaisi niiden hintoja dramaattisesti ympäri maailmaa. Hätä olisi pahin kehitysmaissa, joissa potilaat maksavat 50–95 prosenttia lääkkeistään itse.

Myös kehitysyhteistyö vaikeutuisi, koska tällä hetkellä esimerkiksi YK:n lastenrahasto UNICEF hyödyntää edullisia rinnakkaislääkkeitä työssään laajasti. ◀

KAISA LAIHIALA JA OUTI HAKKARAINEN,
KEPA HELSINKI

TERVEYSTURISMI VIE THAIMAALAISTEN LÄÄKÄRIT

Thaimaan terveydenhuollon ongelmat ovat herättävä esimerkki vienninedistämisen aiheuttamista uhista köyhyyden vähentämiselle. Ulkomaalaisten terveysturistien virta vie lääkärit köyhien alueiden julkisista sairaaloista, mikä aiheuttaa valtiolle miljoonien eurojen tappiot.

”Kaikki terveyden puolesta ja terveyttä kaikille” on Thaimaan perusterveydenhuoltohankkeen motto. Hankkeen tavoitteena on varmistaa ilmaisten terveyspalveluiden tasapuolinen saatavuus kaikille thaimalaisille.

Terveyttä kaikille -hanketta varjostaa kuitenkin samanaikainen yritys avata Thaimaan terveyspalveluita korkeita hoitomaksuja maksaville ulkomaalaisille potilaille.

Thaimaan vienninedistämisosaston mukaan maan yksityiset sairaalat tienasivat yli 600 miljoonaa euroa hoitamalla 1,1 miljoonaa ulkomaista potilasta

vuonna 2004. Suurin ryhmä, 240 000 potilasta, tuli Japanista, ja seuraavaksi eniten potilaita saapui Yhdysvalloista, Britannian ja Aasiasta ja Lähi-idästä.

Ulkomaalaisten potilaiden kasvava virta vie lääkäreitä julkisista sairaaloista. Joka vuosi 450–500 lääkäreä eroaa ja siirtyy yksityisiin sairaaloihin.

Tämä on suuri huolenaihe henkilökuntapulaista kärsiville julkisille sairaaloille. Thaimaan köyhimmällä alueella maan koillisosassa on vain yksi lääkäri 7 542 potilasta kohti. Suomessa oli vuonna 2008 yksi lääkäri 299 asukasta kohti.

Thaimaan terveysministeriö on arvioinut, että maa tarvitsee vuosittain 15 000 uutta lääkäreä aikavälillä 2003–2013, mutta nyt vuodessa valmistuu vain 8 000–10 000 lääkäreä.

Lääkäreiden joukkopako julkisista sairaaloista tulee kalliiksi valtiolle, joka rahoittaa 98 prosenttia lääkärien

koulutuksesta. Jokaisen sadantuhannen ulkomaalaisen potilaan aiheuttama tappio arvioidaan 8,4–25,2 miljoonaksi euroksi.

Yksityissairaaloitten tuottamat voitot eivät hyödytä tavallisia kansalaisia. Voitot kasaantuvat niille 33 yksityisen A-luokan sairaalan omistajalle, jotka ottavat vastaan ulkomaalaisia potilaita ja perivät tavallisille thaimalaisille ylivoimaisen korkeita hoitomaksuja.

Kauppaneuvotteluja on käytetty keino Thaimaan terveyssektorin avaamiseen. Esimerkiksi Japanin ja Thaimaan välinen talousyhteistyösopimus (JTEPA) määrää, että Japanin valtion sairausvakuutuslaitos korvaa jopa 70 prosenttia Thaimaassa hoidettujen japanilaisten potilaiden terveydenhuollotokuluista.

WARANGKANA RATTANARAT,
KEPA MEKONG

THAIMAAN VÄHITTÄISKAUPPA: HYPERMARKETIT SYRJÄYTTÄVÄT PIENYRITTÄJÄT

ULKOMAISTEN JA PAIKALLISTEN SJOITTAJIEN YHDENVERTAINEN KOHTELU ON KANSAINVÄLISTEN KAUPPASOPIMUSTEN KESKEISIÄ TAVOITTEITA. THAIMAAN VÄHITTÄISKAUPAN ESIMERKKI OSOITTAÄ, ETTÄ SUURTEN MONIKANSALLISTEN YRITYSTEN SAAPUMINEN KÖYHIEN MAIDEN MARKKINOILLE VOI KUITENKIN UHATA REILUA KILPAILUA.

► **THAIMAAN VÄHITTÄISKAUPPASEKTORI** on muuttanut nopeasti viimeisen 15 vuoden aikana. Hypermarketit ja ylikansalliset myymäläketjut ovat vallanneet 70 prosenttia markkinoista samalla kun sadat tuhannet thaimaalaisten omistamat pikkukaupat ovat joutuneet sulkemaan ovensa.

Vähittäiskauppasektori on tärkeä osa Thaimaan kansantaloutta. Se tuottaa noin 15 prosenttia maan bruttokansantuotteesta.

HYPERMARKETTIEIN ESIINMARSSI

Hypermarkettien esiinmarssi sai vauhtia, kun Thaimaa liittyi Maailman kauppajärjestö WTO:n jäseneksi vuonna 1995. WTO:n palveluiden kauppaa koskevan sopimuksen mukaan Thaimaan pitää toivottaa ulkomaiset yritykset tervetulleiksi vähittäiskauppasektorille.

Aasian finanssikriisi nopeutti muutosta entisestään. Ulkomaisten investointien houkuttelemiseksi Thaimaan hallitus poisti säännön, jonka mukaan ulkomaisten sijoittajien piti perustaa yhteisyrityksiä thaimaalaisten kanssa. Sijoittajat, joilla on pääomaa yli 100 miljoonaa bahtia (noin kaksi miljoonaa euroa), ovat sen jälkeen saaneet toimia itsenäisesti.

Tämän seurauksena hypermarkettien lukumäärä lisääntyi 56:stä 706:ään vuosina 1998–2008. Thaimaassa toimiviin ylikansallisiin kauppaketjuihin kuuluvat Tesco (Britannia), Carrefour ja Casino (Ranska), sekä Ahold ja Makro (Alankomaat).

Sen sijaan pienet vähittäiskaupat vähenevät jatkuvasti. Tällä hetkellä noin 2 500 pientä liikettä lakkauteaan joka kuukausi, kertovat Thaimaan pienten ja keski suurten yritysten edistämisyviraston tilastot.

PIENTUOTTAJAT JÄÄVÄT JALKOIHIN

Hypermarkettien lisääntyminen vähentää työllisyyttä, koska pikkukaupat työllistivät enemmän ihmisiä kuin nykyiset hypermarketit (ks. laatikko).

Kaupankeskittyminen tuo vaikeuksia myös pienviljelijöille ja muille tuottajille. Neuvottelut suurten kauppaketjujen ja pienten tavarantoimittajien välillä ovat epätasa-arvoisia. Mitä useammin ihmiset käyvät ostoksilla suurten ketjujen myymälöissä, sitä enemmän

tuottajat ovat riippuvaisia niistä tuotteiden jakelukanavana.

Hypermarketit yleensä käyttävät tätä valtaa vaati- malla tavarantoimittajilta korkealaatuisia tuotteita, suuria volyymeja ja sääntillisiä toimituksia. Tämän seurauksena tuotanto keskittyy yhä harvemmille ja suuremmille yrityksille, koska valtaosa pientuottajista ei pysty täyttämään vaatimuksia.

Hypermarketit tarjoavat myös alhaisia tuottajahinnoja. Thaimaassa tarjotut tuottajahinnat ovat ajoittain olleet jopa alle tuotantokustannusten. Siitä huolimatta suuret kauppaketjut edellyttävät, että tuottajat maksavat erinäisiä maksuja hyllytilasta, mainoksista, erikoiskampanjoista ja uusien myymälöiden avaamisesta.

KETJUJEN OMAT MERKIT VALTAAVAT MARKKINAT

Pientuottajien syrjäytymistä täydentää hypermarkettien omien merkkituotteiden leviäminen. Esimerkiksi Tescolla on oma Tesco-merkki, johon kuuluu yli 8 000 talous- ja ruokatuotetta. Näistä tuotteista ei oteta ylimääräisiä maksuja, joten ne ovat jopa puolet halvempia kuin muut merkit.

Kauppaketjujen omat merkkituotteet pitää valmistaa isoina homogeenisina erinä, joten hypermarketit tilaavat ne suurilta yrityksiltä. Samalla kun markettien omat merkkivalikoimat laajenevat, ne syövät muiden tuotteiden hyllytilaa ja markkinaosuutta.

Ulkomaiset tuottajat valtaavat myös tilaa Thaimaan markkinoilla. Erityisesti kiinalaiset vihannekset ja hedelmät ovat yleistyneet sen jälkeen, kun Thaimaa ja Kiina sopivat tullimaksujen leikkaamisesta vapaakauppasopimuksessa vuonna 2003.

SOSIAALISET TILAT MUUTTUVAT

Vähittäiskauppasektorin keskittymisellä on myös sosiaalisia vaikutuksia. Kun pienet paikalliskaupat joutuvat lopettamaan, kuluttajien valinnanvara kapenee. Matka hypermarkettiin voi olla raskas ja kallis kaikkein haavoittuvimmille kuluttajille kuten vanhuksille, yksinhuoltajille, vammaisille ja sairaille.

Maaseudulla torit eivät ole vain ostospaikkoja vaan myös sosiaalisen kanssakäymisen tiloja. On väistämä-

Reilun kilpailun takaamiseksi vähittäiskaupassa tarvitaan vahvempia kilpailusääntöjä ja tukea pienyrittäjille. Kuvassa hedelmäkauppias Bangkokin lähellä sijaitsevilla kelluvilla markkinoilla.

töntä, että perinteisten kauppatapojen syrjäytyminen muuttaa myös paikallisyhteisöjen kulttuuria.

REILUMPI PELI YHTEISILLÄ SÄÄNNÖILLÄ

Keskittyminen näyttää olevan nykyisen talousjärjestelmän väistämätön tulos.

Thaimaan vähittäiskaupassa suurten kauppojen kilpailukyky ei kuitenkaan perustu vain tehokkuuteen, vaan myös raakaan markkinavoiman käyttöön (ks. laatikko). Se ei siis ole vapaiden markkinoiden tulos.

Onkin kohtuullista kysyä, ovatko hypermarketit todella vähentäneet vai lisänneet köyhyyttä Thaimaassa?

Ne tarjoavat halpoja tuotteita kuluttajille, mutta myös leikkaavat pientuottajien, tavarantoimittajien ja pikku-kauppiaiden tuloja.

Kielteisiä vaikutuksia pitää hillitä vahvemmillä kilpailusäännöillä ja tukemalla pienyrittäjiä. Julkinen sääntely suuryritysten vallan hillitsemiseksi ei saa olla tabu. Kaupan äärimmäinen keskittyminen ei ole väistämätöntä. Se on vain seuraus yhteiskunnan puutteellisista pelisäännöistä isoille toimijoille, joilla on paljon rahaa ja valtaa. ◀

**WARANGKANA RATTANARAT,
KEPA MEKONG**

PIENKAUPPIAAT MENETTÄVÄT ELANTONSA

Elintarvikeliikkeen omistaja Jiraporn Suksani on elänyt muutosten keskellä. Alunperin hänen äitinsä omistama kauppa on ollut perheen tärkein tulonlähde jo yli 20 vuotta. Kauppa sijaitsee Muang Polin torilla Khon Kaenin provinssissa, 500 kilometriä Bangkokista koilliseen.

Tori oli aikaisemmin täpötäynnä asiakkaita, mutta tilanne muuttui äkisti vuonna 2007, kun ensimmäinen hypermarket avattiin torin lähistöön. Jirapornin tulot putosivat puoleen aiemmasta. Ennen hän pystyi myymään tuotteensa viikossa, mutta nyt siihen voi mennä yli kuukausi.

Naapurissa sianlihakauppias Suneen on törmännyt samanlaisiin ongelmiin. Ennen hän myi vähintään neljä sikaa päivässä, mutta nyt myynti on romahtanut puoleen.

...KUN HYPERMARKETIT KÄYTTÄVÄT VALTAA

Sianlihakauppias Suneen mielestä lähellä sijaitseva Tesco käyttää alihinnointilua tarkoituksellisesti ajaakseen kilpailijat pois. Esimerkiksi punainen liha maksaa Suneen mukaan yleensä 125 bahtia kilo Muang Polin torilla, mutta Tesco myy sitä ajoittain vain 90–110 bahtilla kilo.

Tesco-Lotus on johtava ulkomainen vähittäiskauppa. Syyskuussa 2008 sillä oli 465 toimipistettä 50:ssä Thaimaan 76 maakunnasta. Saadakseen jalansijan pieniin kaupunkeihin Tesco-Lotus on muuttanut osan myymälöistään pieniksi halpakaupoiksi.

Myymlöiden iso määrä ei tarkoita vain lisää asiakkaita, vaan myös enemmän neuvotteluvoimaa suhteessa tuotteiden toimittajiin. Aggressiivisen laajentumisstrategian voimin Tesco on vallannut 39 prosenttia Thaimaan vähittäiskaupasta.

Ulkomaiset investoinnit eivät ole hyödyttäneet pohjoismosambikilaisia odotetusti. Luksushotellit kuorivat turismibisneksen kerman, ja paikalliset asukkaat ovat pahimmillaan joutuneet karkotetuiksi lomakeskusten tieltä.

TURISMI POHJOIS-MOSAMBIKISSA: HEIKOT SITEET PAIKALLISTALOUTEEN

MOSAMBIKILLA ON 2 700 KILOMETRIÄ INTIAN VALTAMEREN RANTAVIIIVAA, RIKAS KULTTUURIPERINTÖ JA MONIMUOTOINEN LUONTO, JOTKA ANTAVAT MAALLE VALTAVAN POTENTIAALIN HYÖTYÄ TURISMISTA. ULKOMAISTEN SIIJOITUSTEN VIRTA EI KUITENKAAN OLE HYÖDYTTÄNYT PAIKALLISTA VÄESTÖÄ KUTEN OLISI TOIVOTTU.

► **TURISMIN TOIVOTAAN TUOVAN** ulkomaisia investointeja, työtä ja kysyntää paikalliselle tuotannolle Mosambikissa, joka on yksi maailman köyhimmistä maista.

Matkailu onkin houkutelut ulkomaisia sijoituksia. Toimialoitain laskettuna Mosambikin teollisuus saa 33 prosenttia kaikista ulkomaisista investoinneista, energia- ja luonnonvarat 18 prosenttia ja turismi 16 prosenttia. Siitä huolimatta turismi tuottaa vain 1,5 prosenttia maan bruttokansantuotteesta.

Toiveet turismin kehityksestä ovat korkealla, mutta todellinen hyöty on jäänyt vähäiseksi.

TUKI MENE LUKSUSHOTELLEILLE

Mosambikin hallituksen tuki on pääasiassa mennyt luksushotelleille ja lomakeskuksille, sanoo Chabane Agostino Combo, Pohjois-Mosambikissa sijaitsevan Cabo Delgadon maakunnan turismiyhdistyksen puheenjohtaja.

Combon mukaan yhteisöturismi voisi luoda työpaikkoja ja lisätä paikallisen kulttuurin ja ruokakulttuurin arvostusta, mutta ainoa tuki näille hankkeille on tullut kansalaisjärjestöjen mikrolainaohjelmien kautta.

Keskikokoiset hotellit ja ravintolat ovat myös kärsineet tuen puutteesta. Monen halukkaan yrittäjän ongelmana on pääoman puute: he tarvitsevat alkupääomaa saadakseen pankista lainaa.

Luksuluokan hotellit, joille hallitus takaa halpoja lainoja ja maata, verohelpotuksia sekä muita kannustimia, ovat kaikki ulkomaalaisten – pääosin eteläafrikkalaisten, eurooppalaisten ja arabien – omistuksessa.

TUOTTEET JA TYÖNTEKIJÄT ULKOMAILTA

Lomakeskukset ostavat vain vähän tuotteita paikallisilta tuottajilta. Paikalliset vihannesten, hedelmien, kalan ja äyriäisten myyjät häviävät kilpailussa ulkomaisille suurtilallisille ja eteläafrikkalaiselle halpatuonnille. Osa Cabo Delgadon lomakeskuksista lennättää kaikki

tarvikkeensa Etelä-Afrikasta tai Mosambikin pääkaupungista Maputosta.

Turismi työllistää Cabo Delgadossa noin 1 600 paikallista asukasta, mutta pääosin epävirallisesti. Palkat ovat huonot ja työolosuhteet ankeat. Luksushotellien työntekijät tuodaan Etelä-Afrikasta, Euroopasta tai muista maista.

Quirimbasin kansallispuistossa ulkomaisilta sijoittajilta vaaditaan hieman enemmän. Maan vuokraaminen maksaa kansallispuistossa enemmän kuin sen ulkopuolella ja yrittäjä voi vuokrata korkeintaan 200 hehtaaria maata mantereelta tai 5 hehtaaria saaristosta. Turismiyritysten täytyy antaa viidennes tuloistaan yhteisönkehitysohjelmille. Joitain vesi- ja maanviljelyhankkeita onkin jo rahoitettu näillä rahoilla.

Epäkohdat ovat kuitenkin yleisiä. Kansallispuiston päävalvoja José Diasin mukaan huomattava osa yritysten tuloista jätetään yksinkertaisesti raportoimatta.

PAIKALLISET ASUKKAAT MENETTÄVÄT MAANSA

Huolestuttavinta on, että ulkomaisista investoinneista on ollut myös suoraa haittaa paikallisten ihmisten hyvinvoinnille.

Lomakeskusten ja hotellien vuokraamilta mailta on karkotettu satoja ihmisiä, koska aniharvalla on virallisia papereita tai selkeää tietoa oikeuksistaan. Maalakien mukaan paikallisten yhteisöjen kanssa pitäisi neuvotella ennen maan vuokraamista, mutta lait on käytännössä helppo sivuuttaa.

Osa hotelleista on jopa estänyt paikallisten asukkaiden pääsyn rannalle, vaikka Mosambikissa kaikki rannat ovat periaatteessa julkisia paikkoja. ◀

PAULIINA SARVILAHTI-JIMÉNEZ,
KEPA MOSAMBIK

TYÖVOIMAN LIIKKUVUUS: TEOLLISUUSMAIHIN VAIN KAUNIIT JA MENESTYVÄT

VÄLIAIKAISEN MAAHANMUUTON HELPOTTAMINEN ON KAUPPANEUVOTTELUIDEN KOVIMPIA KIISTAKAPULOITA. TEOLLISUUSMAAT TARVITSEVAT ULKOMAISIA TYÖNTEKIJÖITÄ JA KEHITYSMAAT HEIDÄN RAHALÄHETYKSIÄÄN SEKÄ PALUUMUUTTAJIEN TIETOTAITOA. SILTI TEOLLISUUSMAIHIN OVAT TERVETULLEITA VAIN KORKEAKOULUTETUT.

► **SUOMALAINEN TYÖVOIMA** vähenee väijäämättä, kun suuret ikäluokat jäävät eläkkeelle. Lähivuosina työelämästä poistuu runsaat 80 000 suomalaista ja työuransa aloittaa noin 65 000 suomalaista vuosittain. Suomen talous siis tarvitsee maahanmuuttajia.

Myös kehitysmaiden talous tarvitsee maastamuuttoa. Esimerkiksi Kenian kansantaloudesta 2,7 prosenttia koostuu OECD-maissa asuvien 200 000 kenialaisen rahalahetyksistä. Niiden osuus maan tuloista on suurempi kuin kehitysavun osuus, joka on kaksi prosenttia.

Rahalahetykset päätyvät suoraan siirtolaisten perheille, joten talousrakenteiden tai esimerkiksi julkisten palveluiden puutteita niillä ei korjata. Vaikutukset voivat silti olla pitkäaikaisia: Maailmanpankki arvioi rahalahetyksien vähentävän köyhyyttä Keniassa 8,5 prosentilla.

Kotimaan heikkojen työmahdollisuuksien ja palkkojen lisäksi maastamuuttoon ajavat myös luonnonkatastrofit tai yhteiskunnallinen epävakaus.

Eurooppaan saapuu joka vuosi noin kaksi miljoonaa maahanmuuttajaa.

EUROOPPA LINNOITTAUTUU

Työvoiman kansainvälinen kysyntä ja tarjonta eivät silti kohtaa. Noin neljännes maahanmuuttajista saapuu Eurooppaan laittomalla tavalla. Ihmisten laittomasta kuljettamisesta on tullut Euroopan etelä- ja itäreunoilla suuren luokan liiketoimintaa.

Laittoman maahanmuuton kontrolloimiseen laiteetaan myös paljon resursseja. Tuoreimpia ”ystävyyssso-

pimuksia”, jossa maahanmuuton hillintä on keskeisellä sijalla, on Italian ja Libyan sopimus maaliskuulta 2009. Siinä sovitaan esimerkiksi yhteisistä meripartioista kansainvälisillä ja Libyan vesillä, jotta siirtolaisia kuljettavat veneet voidaan käännäyttää takaisin Libyaan.

MAAHANMUUTTO KAUPPAKYSYMYKSENÄ

Kauppaneuvotteluissa käsitellään väliaikaista maahanmuuttoa yhtenä palvelukaupan muodoista: joskus palveluntarjoajan pitää matkustaa ulkomaille myydäkseen palvelujaan ulkomaiselle työnantajalle. Tämä on tavallista monilla aloilla tutkijoista rakennusinsinööreihin.

Tällä hetkellä mantereelta toiselle muuttaminen on paljon vaikeampaa matalasti koulutetuille kuin korkeakoulutuille työntekijöille. Kehitysmaat ovat vaatineet epäkohdan korjaamista useissa kauppaneuvotteluissa.

WTO:ssa vähiten kehittyneiden maiden ryhmä teki virallisen pyynnön rajojen avaamisesta paitsi korkeakoulutetuille myös matalammin koulutetuille työntekijöille toukokuussa 2005. Teollisuusmaat eivät ole vastanneet pyyntöön.

OVET AUKI MALLEILLE – EI SIIVOOJILLE

Euroopan asenne työntekijöiden liikkuvuuteen paljastuu esimerkiksi Karibian maiden kanssa juuri solmitusta alueellisesta EPA-kauppasopimuksesta. Sopimus avaa Euroopan portteja Karibian saarilta ja pikkuvaltioista tulleille työntekijöille.

Karibialaiset työntekijät saavat väliaikaisen viisumin ja työluvan allekirjoitetun työsopimuksen perusteella 29 eri toimialalla tai yrittäjinäkin 11 toimialalla. Ilman yliopistotutkintoa tai vastaavaa ammatillista pätevyyttä Euroopan portteja kannattaa kuitenkin kolkutella vain kolmen alan ammattilaisten: mallien, kokkien ja viihdealan työläisten.

Pikavilkaisu työ- ja elinkeinotoimiston tietokantaan joulukuussa 2009 näyttää yli 1 500 avointa palvelualan työpaikkaa. Paljon kysyntää olisi esimerkiksi tarjoilijoille, siivoojille ja kampaajille. Mallin paikkoja oli tarjolla yksi. ◀

Kauneus, hyvä ruoka
ja show-meininki ovat
tie Euroopan sydämeen.

PALVELUKAUPAN RIITOJENSOVITTELU: KEHITYSMAAT ALAKYNNESSÄ

YRITYSTEN JA VALTIOIDEN VÄLISET KAUPPAKIISTAT YLEISTYVÄT. KIISTAT TULEVAT KALLIIKSI JA USEIN NIIDEN RATKAISEMINEN VIE VUOSIA. RAHOITUKSEN PUUTE, PULA KAUPPALAIN ASIANTUNTIJOISTA SEKÄ VASTATOIMIEN PELKO ASETTAVAT KEHITYSMAAT EPÄEDULLISEEN ASEMAAN KIISTOJEN SELVITTELYSSÄ.

► **YRITYS VOI VALITTAA** kansalliseen tuomioistuimeen tai kansainvälisiin sovitteluelimiin, jos se katsoo isäntämaan kansallisen lainsäädännön olevan ristiriidassa kansainvälisten sopimusten kanssa ja rajoittavan yrityksen liiketoimintaa. Kaupalliset kiistat ovat yleistyneet kauppasopimusten määrän ja vaikutusalan kasvaessa.

Kiistojen kansainvälinen käsittely on myös yleistynyt. Vapaakauppasopimukset antavat tavallisesti ulkomaisille sijoittajille oikeuden ohittaa isäntävaltion tuomioistuimet ja viedä kiista suoraan kansainvälisiin sovitteluelimiin.

SOVITTELUN PITKÄ PIINA

Kauppariitojen ratkaisuun liittyy useita ongelmia. Sovitteluprosessit kestävät vuosia, mikä on hankalaa niin yrityksille kuin valtioillekin.

Esimerkiksi Maailman kauppajärjestö WTO kehoittaa maita tai yrityksiä muuttamaan menettelytapojaan vasta, kun kiista on käyty loppuun. Tämä voi tarkoittaa ensin sovittelua, sitten käsittelyä alakohtaisessa komiteassa, WTO:n varsinaisessa riitojenratkaisuelimessä, erityisesti juttua varten perustetussa paneelissa ja lopulta taas riitojenratkaisuelimessä.

Haasteena on myös se, että kiistojen aiheet ovat varsin erilaisia. Sovittelijoina toimivat lakimiehet ja taloustieteilijät joutuvat päättämään, onko vapaa kilpailu tärkeämpää kuin esimerkiksi uhkapelaamisen rajoittaminen, vanhojen renkaiden kierrättäminen tai maan sisäisten digitaalisten kuulujen kaventaminen.

Joissakin tapauksissa asiantuntijapaneeli ei yksinkertaisesti ole ollut sopiva tehtävään.

VÄHÄVARAISET ALTAVASTAAJINA

Virallisesti kaikkia maita kohdellaan tasa-arvoisesti kansainvälisessä riitojen ratkaisussa. Käytännössä kehitysmailla on kovemmat paineet sopia ja pienemmät mahdollisuudet voittaa kiistat.

Kehitysmaat eivät yleensä pysty kilpailemaan tasavertaisesti suuryritysten ja teollisuusmaiden hallitusten käytössä olevaa kaupallisen lain asiantuntijoiden armeijaa vastaan. Tämä rajoittaa kehitysmaiden kykyä lunastaa oikeuksiaan monimutkaisten kauppa- ja investointisopimusten viidakossa.

Pienillä kansantalouksilla ei ole varaa kärsiä isoja sakkoja tai taloudellisia vastatoimia. Monen kehitysmaan talous onkin hyvin pieni: maailmassa on 79 maata, joiden kansantalous on pienempi kuin maailman sadanneksi suurimman yrityksen liikevaihto.

MAAILMANTALouden VÄLIMIEHET

Yksi eniten käytettyjä kansainvälisiä sovitteluelimiä on International Center for Settlement of Investment Disputes (ICSID). Se koordinoi yritysten ja 144 jäsenmaansa investointikiistojen sovittelua.

Kiistojen määrä on selvästi nousussa. Marraskuussa 2009 ICSID:llä oli 121 juttua käsittelyssä, kun vuoden 1972 jälkeen ratkaistujen juttujen kokonaismäärä on vain 180. Suosituin syytetty on Argentiina, jota vastaan käsittelyssä on 29 juttua.

Palveluihin liittyvät kiistat muodostavat yli viidennes osan kaikista ICSID:n jutuista. Vastaaajana on yleensä kehitysmaa ja kantajana teollisuusmaa tai sijoittaja Euroopasta tai Yhdysvalloista.

Toinen suosittu sovittelufoorumi on Maailman kauppajärjestön (WTO) riitojenratkaisumenettely. Hallitustenvälisenä järjestönä WTO hyväksyy kanteita vain valtioilta. Sovitteluprosessi käynnistyykin yleensä niin, että yritys lobbaa kotimaansa hallituksen nostamaan kanteen.

Tärkeän kauppakumppanin vastatoimet voivat todella ravistella pientä kansantaloutta. WTO sallii kantajan esimerkiksi nostaa tullimaksuja sovittelun ajaksi. Parinkin tuotteen tullimaksun nosto voi tuottaa paljon ongelmia köyhälle maalle, jonka vienti koostuu muutamasta tuotteesta muuttamaan maahan.

Oikeudenkäyntikuluistakin on isompi huoli, kun kukkaro on pieni. Esimerkiksi kansainvälisessä ICSID-sovitteluelimessä hävinnyt osapuoli joutuu maksamaan kaikki sovittelu- ja oikeuskulut.

Sovittelumenetelmiin sisältyy myös paljon vallankäyttöä. Ruotsin kehitysyhteistyöviranomaisen SIDA on todennut, että vahvat taloudet voittavat kiistat todennäköisemmin jo konsultointivaiheessa, koska kehitysmaat taipuvat painostuksen ja vastatoimenpiteiden pelon alla. ◀

OUTI HAKKARAINEN JA KAISA LAIHIALA,
KEPA HELSINKI

LÄHTEET

5. 4–9

Abugattas Majluf, Luis, UNCTAD (draft). Policy Paper on Trade in Services and Sustainable Development: Domestic Regulation. ICTSD.

Ahokas, Jussi & Lauri Holappa (2009). Velkaantunut talous veitsenterällä.

Arkell, Julian (2006). GATS and Domestic Regulation Disciplines and Sustainable Development: Principles and Operational Concepts: The Challenges. ICTSD.

Christian Aid (2008). Death and taxes: the true toll of tax dodging.

Development Today (2006). World Bank softens view on privatisation in infrastructure projects.

G20 (2009). London Summit – Leaders' Statement.

Kuvaja, Sari & Karoliina Malmelin (2008). Vastuullinen yritysviestintä: Kilpailuetua vuoropuhelusta.

Marconini, Mario (draft). Regional Trade Agreements and their Impact on Services Trade. ICTSD.

Nahi, Tytti (2008). Kauppapolitiikan globaalit kipupisteet. Kepa.

OECD Guidelines for Multinational Enterprises www.oecd.org/daf/investment/guidelines.

Pentikäinen, Merja (2009). Yritystoiminta ja ihmisoikeudet.

Purje, Henri, Matti Ylönen & Pasi Nokelainen (2009). Laiton pääomapako kehitysmaista – "kehitysapua" köyhiltä rikkaille.

South Centre (2005). State of Play of the GATS Negotiations: Are Developing Countries Benefiting?

South Centre (2007). GATS Dispute Settlement Case: Practical Implications for Developing Countries.

South Centre (2007). Why Inclusion of Services in the EPAs is Problematic: Legal and Development Implications.

South Centre (2009). Negotiating Service Free Trade Agreements (FTAs) with the European Union: Some Issues for Developing Countries to Consider.

South Centre (2009). The Draft Gats Domestic Regulation Disciplines – Potential Conflicts with Developing Country Regulations.

UNCTAD (2004). World Investment Report 2004: The Shift Towards Services.

UNCTAD (2007). Trade in Services and Development Implications.

Varma, Sabrina (2009). Facilitating Temporary Labour Mobility in African Least-Developed Countries. ICTSD.

World Bank (2007). World Development Report 2008.

YK:n pääsihteerin erityisedustajan John Ruggien verkkosivut: www.business-humanrights.org/SpecialRepPortal/Home.

5. 10–11

Brettonwoods project (2005). Setbacks to privatisations across Africa.

Guardian (2005). Flagship water privatisation fails in Tanzania.

Greenhill, Romilly & Irene Wekiya (2004). Turning off the taps: donor conditionality and water privatisation in Dar es Salaam, Tanzania. ActionAid.

Mascarenhas, O (2005). Privatization of the Water Sector in Tanzania: Implications to the Basic Right to Water and Gender Equity in the Care Burden. Tanzania Gender Networking Programme, TGNP.

Mfungo, J. & B. Taylor (2008). Mapping Public Water Kiosks in Dar es Salaam. WaterAid.

Molina, Nuria & Peter Chowla (2008). The World Bank And Water Privatization: Public Money Down The Drain. Brettonwoods project.

Water Aid (2009). Sector updates based on the Household Budget Survey 2007. What does the 2007 Household Budget Survey tell us?

Water Aid (2008). Why did City Water fail? The rise and fall of private sector participation in Dar es Salaam water supply. Water Aid.

Water Aid & AMREF (2009). Access to Water and Sanitation for People Living with HIV and AIDS.

Water Aid & TAWASANET (2008). Water: More for some or some for more? Monitoring equity in water and sanitation.

5. 14–15

Agência de Informação de Moçambique (AIM) -uutistoimiston uutiset.

Centro de Integridade Pública -järjestön verkkosivut: www.integridadepublica.org.mz.

CLUUSA (2005). Small Farmers in Mozambique Access Credit and Markets by Forming Associations with Assistance from CLUSA.

IFADin verkkosivut: www.ifad.org.

KPMG (2006). Banking Survey of Mozambique.

Mozambique Political Process Bulletin.

5. 16–17

Pääartikkeli:

Business Standard (2009a). India Rejects Patent to Glivec's Second Variant.

Business Standard (2009b). Novartis Loses Battle for Cancer Drug Patent.

Centad (2006). Global Campaign against Novartis Petition.

Ecks, Stefan (2008). Global Pharmaceutical Markets and Corporate Citizenship: The Case of Novartis's Anti-cancer Drug Glivec.

MSF (2007). After Indian court ruling, MSF hands over petition with 420,000 signatures to Novartis.

MSF (2009). Novartis attacks Indian patent law again threatening future of access to affordable medicines.

Novartis (2007). History of Glivec in India.

Reinhart, E. (2006). Access to Medicines. UN Chronicle Online Edition.

'tHoen, E.F.M. (2003). TRIPS, Pharmaceutical Patents and Access to Essential Medicines: Seattle, Doha and Beyond.

Laatikko:

Luksanapunyakul Nuttawut (2006). FTA: Health Services, who gain and who lose? FTA digest.

Pannarunothai, Supasith (2005). Impact of health service liberalization to Thailand. WTO Watch.

Purahong Chonthida, Mathichon (2008). How much would be enough: The damage fee for doctors quitting before completing 3 years civil service.

Prachachat Online (2009). Medical Hub - a doctor puller. 1,000 doctors resigned a year: one northeastern doctor handles 5,308 patients.

Suomen Lääkäriliiton taskutilasto: www.laakariliitto.fi/tilastot/laakaritilasto/taskutilasto.html.

Thaimaan terveysministeriön verkkosivut: www.moph.go.th/ops/iprg.

5. 18–19

ASTV-televisiokanava, Manager Online, 18. elokuuta 2009.

Thailand Development Research Institututen (TDRI) verkkosivut: www.tdri.or.th/en/php/.

Thaimaan kauppaministeriön kotimaan kaupan osaston verkkosivut: <http://www.dit.go.th/eng/>.

5. 20

Agência de Informação de Moçambique (AIM) uutiset.

Noticias -sanomalehti.

Plano Estratégico para o Desenvolvimento de Turismo em Mocambique (2004–2013).

UNDP (2009). Human Development Report 2009.

Haaastattelut:

José Dias dos Santos, päävalvoja, Quirimbasin kansallispuisto.

Chabane Agostinho Combo, puheenjohtaja, Cabo Delgado turismi- ja hotelliyhdistys.

5. 21

Työ- ja elinkeinoministeriö (2009). Lyhyen aikavälin talous- ja työmarkkinaennuste.

Varma, Sabrina (2009). Facilitating Temporary Labour Mobility in African Least-Developed Countries. ICTSD.

World Bank (2008). Migration and Remittances Factbook 2008.

5. 22

Brettonwoods project (2009). The International Center for the Settlement of Investment Disputes (ICSID).

Busch, M.L. & E. Reinhardt (2003). Developing Countries and General Agreement on Tariffs and Trade/World Trade organization Dispute Settlement.

Fortune magazine (2009) Fortune 500.

Hudec, R. (2002). The Adequacy of WTO Dispute Settlement Remedies: A Developing Country Perspective.

ICSIDin verkkosivut: <http://icsid.worldbank.org>.

Kalicki, J.E. (2006). ICSID arbitration in the Americas.

Sida (2004). The WTO Dispute Settlement.

South Bulletin (2003). Investment: Bilaterals paving the Way for Multilateral Agreement.

UNCTAD (2005). Latest Developments in Investor-State Dispute Settlement.

UNCTADin tietokanta sovitteletutapaiksista: www.unctad.org/ii-dbcases/cases.aspx.

World Bank (2009). World Development Report 2010.

WTO:n verkkosivut: www.wto.org.

KEHITYSYHTEISTYÖN
PALVELUKESKUS

Töölöntorinkatu 2 A
00260 Helsinki
Puh. 09 584 233
info@kepa.fi
www.kepa.fi